

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ІНСТИТУТ ПРАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА АРТ-МЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА АРТ-МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ІВЕНТ-ТЕХНОЛОГІЙ

На правах рукопису

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

на тему:

ПРОМОЦІЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

(на прикладі Вінницької області)

Виконала студентка II курсу,

Групи МКД-11-21вз

Спеціальності: 028 Менеджмент

соціокультурної діяльності

Андрійчук Наталія Іванівна

Керівник: кандидат педагогічних наук,

доцент Шевченко Н. О.

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент

Устименко Л.М.

Допущено до захисту:

протокол засідання кафедри

№3 від 24 листопада 2022 р.

в.о. завідувача кафедри арт-менеджменту

та івент-технологій

_____ Вікторія ДОБРОВОЛЬСЬКА

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Концептуальні підходи до створення глобального туристичного простору на основі використання української історико-культурної спадщини	7
1.1 Нормативно-правові документи з питань збереження історико-культурної спадщини	7
1.2 Еволюція використання історико-культурного потенціалу регіону як чинника розвитку туристичної інфраструктури	15
<i>Висновки до першого розділу</i>	20
РОЗДІЛ 2. Стратегії реалізації проектів з культурного туризму як чинника розвитку окремих територій	22
2.1 Міжнародний досвід створення туристичних маршрутів на основі використання елементів історико-культурної спадщини	22
2.2 Сучасні тренди освоєння історико-культурної спадщини України в контексті активізації різновидів культурного туризму	26
<i>Висновки до другого розділу</i>	37
РОЗДІЛ 3. Диверсифікація напрямів презентації історико-культурної спадщини Поділля через окремі туристичні об'єкти	39
3.1 Історичні сторінки Поділля	39
3.2 Потенціал краєзнавчих досліджень.....	44
3.3. Пам'ятки палацово-паркового мистецтва.....	48
3.4. Музичне Поділля	51
3.5. Письменницька спадщина Вінниччини.....	60
3.6. Архітектурні шедеври Владислава Городецького.....	73
<i>Висновки до третього розділу</i>	75
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

Актуальність. У сучасному світі зростає конкуренція між громадами у боротьбі за туристів, мешканців, все активніше та креативніше необхідно підходити до використання інструментів промоції. Важливість та необхідність обдуманого, чітко спланованого підходу до промоції історико-культурної спадщини спричинена рядом причин: на даний час рівень конкуренції за туриста постійно зростає як у світі, так на ринку послуг України. В нинішніх умовах війни зацікавленість Україною сягнула свого апогею, тому виникла велика й нагальна потреба переглянути туристичні місця, послуги та маршрути для презентації нашої країни в усьому різноманітті її культурної спадщини. Інноваційна діяльність у сфері туризму спрямована на створення нового або удосконалення існуючого туристичного продукту, пошуку новітніх напрямів, освоєння нових ринків, модернізацію туристичних послуг, впровадження передових інформаційних технологій, а також сучасних форм організаційно-управлінської діяльності.

В умовах жорсткої конкуренції у боротьбі за мешканців, туристів нішу отримує той, хто є конкурентоспроможним, хто більш активно та креативно підходить до використання засобів популяризації. Усвідомлення структурованого підходу до промоції відбувається через те, що рівень боротьби за туриста нині зростає, як на міжнародному, так і на національному туристичному ринку послуг, на який впливає ряд факторів: 1 – нестабільність політичної ситуації; 2 – військові дії; 3 – зростання кількості атракцій та туристичних маршрутів; 4 – зростання вимог споживачів до якості надання послуг та ін. Наявність упорядкованих об'єктів культурної та історичної спадщини є необхідною передумовою для розвитку культурного туризму, зміцнення культурних зв'язків і співпраці, покращення іміджу та привабливості регіону а також збільшення життєздатності місцевих громад. Для кращого використання спадщини окремих регіонів і збільшення кількості виїзного та внутрішнього туризму, певні історико-культурні об'єкти потребують поліпшення та промоції, а туристична інфраструктура - подальшого розвитку.

Метою дипломної роботи є: дослідження наявних та потенційних об'єктів культурного туризму та розгляд особливостей їхнього функціонування для диверсифікації напрямів презентації історико-культурної спадщини Поділля.

На основі поставленої мети визначено наступні взаємопов'язані **завдання:**

- розглянути нормативно-правові документи з питань збереження історико-культурної спадщини;
- виокремити найактуальніші напрями презентації української історико-культурної спадщини;
- виявити маловідомі об'єкти історико-культурної спадщини Вінниччини;
- розглянути сучасні тренди освоєння історико-культурної спадщини України в контексті активізації різновидів культурного туризму;
- проаналізувати еволюцію використання історико-культурного потенціалу регіону як чинника розвитку туристичної інфраструктури;
- дослідити ресурси Подільського регіону для створення нових туристичних маршрутів на основі використання елементів історико-культурної спадщини.

Об'єкт дослідження – потенціал історико-культурної спадщини Вінницької області для розвитку культурного туризму.

Предмет дослідження – формування привабливості соціокультурної сфери регіону засобами промоції історико-культурної спадщини.

Методологічну основу дослідження склали принципи науковості та об'єктивності, соціокультурного і полісистемного аналізу, що ґрунтуються на працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Провідними методами дослідження виступають порівняльний і структурно-системний, що дають можливість розглянути ресурси історико-культурної спадщини українських регіонів як чинник створення глобального туристичного простору, описовий метод і метод порівняння, що дали змогу проаналізувати міжнародний досвід створення туристичних маршрутів на основі використання елементів історико-

культурної спадщини й кращі практики зі збереження й промоції історико-культурної спадщини; метод культурного проектування, що дозволило змоделювати картину взаємодії туристичної та соціокультурної діяльності для вироблення пріоритетів популяризації історико-культурної спадщини Поділля.

Джерельна база та стан наукової розробленості теми. Вітчизняними дослідниками наголошується, що збереження та відродження матеріальної та нематеріальної спадщини повинно ґрунтуватися на принципах реставрації, реконструкції, модернізації, регенерації та ревалоризації, однак тема розробки інноваційних варіантів оживлення історико-культурної спадщини за рахунок розширення спектру промоційних заходів залишається мало дослідженою. В цьому контексті, промоція культурно-історичної спадщини українських регіонів силами місцевих краєзнавців, працівників музеїв та закладів культури, що сприяє створенню нових туристичних маршрутів та сучасної туристичної інфраструктури має значний потенціал. Слід також зазначити теоретичну і практичну неопрацьованість проблем дослідження невідомих для широкого загалу історичних постатей та об'єктів окремих українських регіонів. Велике значення має науково-пошукова та науково-практична діяльність, спрямовані на одержання нової інформації про об'єкти культурної спадщини, як істотного елемента соціокультурної сфери. Особливості міжнародної та державної політики в сфері охорони культурної спадщини відображені в роботах таких авторів як Ю.Д. Древаль, В. В. Литовченко, І.С.Погорелової; проблематика вибору відповідних методик та аналіз програм збереження культурної спадщини порушується в дослідженні Є.Ю.Рибчинського; як чинник структурних змін та розвитку туристичної галузі історико-культурна спадщина розглядається у працях таких вчених, як В.С.Великочий, О.О.Донцов, М.О.Трюхан, О.Шершеньова.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що проаналізовано ресурси історико-культурної спадщини з позицій їх залучення до туристичного використання та створення нових туристичних маршрутів з позицій поєднання традиційних та інноваційних туристичних об'єктів, використання

нових технологій, креативних засобів та каналів популяризації історичних пам'яток, які сприяють згуртуванню громад, міжкультурному співробітництву, врахуванню інноваційного потенціалу території, зворотного зв'язку патріотизму, розвитку економіки сіл, селищ, міст та містечок та відповідно покращення якості життя людей. Новизна дослідження полягає також в комплексному аналізі літератури з визначеної теми, визначення напрямів позиціонування Поділля як позитивного туристичного регіону.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що вони дають можливість подальшого вдосконалення маркетингових засобів та інструментів збереження історико-культурної спадщини, організації діяльності менеджерів, що займаються популяризацією історико-культурної спадщини, ефективнішої співпраці представників органів влади та громадських організацій. Матеріали магістерської роботи можуть стати основою для розроблення перспективних напрямів модернізації об'єктів історико-культурної спадщини в контексті розвитку культурного туризму.

Апробацію результатів дослідження було здійснено шляхом оприлюднення досягнутих результатів у VI Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених, аспірантів та магістрантів «Культура і мистецтво: сучасний науковий вимір» від 3 листопада 2022 р, тема доповіді «Промоція історико-культурної спадщини Вінниччини» Також матеріали дипломної роботи ґрунтуються на досвіді роботи магістрантки як методиста вищої категорії Вінницького обласного навчально-методичного центру культури, мистецтв і туризму, що стало основою для написання 3 розділу магістерської роботи.

Структура роботи. Логіка дослідження зумовила таку структуру дипломної роботи: вступ, три розділи, висновки до кожного із розділів та загальні висновки, список використаних джерел (кількість – 86 найменувань), додатки. Загальний обсяг дослідження склав 86 сторінок.

РОЗДІЛ 1. Концептуальні підходи до створення глобального туристичного простору на основі використання української історико-культурної спадщини

1.1 Нормативно-правові документи з питань збереження історико-культурної спадщини

В сучасному глобалізованому світі перспективним напрямком щодо охорони і збереження культурної та історичної спадщини є розробка міжнародних, державних та регіональних цільових програм, які повинні включати у себе питання збереження культурної спадщини тієї чи іншої території й сприяти запровадженню тих форм збереження та популяризації культурної спадщини, які виявили свою ефективність. Координацією і стандартизацією світової культурної і туристичної діяльності займаються ЮНЕСКО та ВТО. Генеральні асамблеї, конференції та інші заходи, проведені цими міжнародними організаціями, є рушійною силою міжнародного співробітництва, а прийняті ними рішення - основою для розробки практичних рекомендацій на національному рівні.

Діяльність ЮНЕСКО охоплює майже 200 країн світу, а постійні офіційні консультативні та партнерські зв'язки ЮНЕСКО мають майже з 600 міжнародними неурядовими організаціями та практично з усіма спеціалізованими установами системи ООН [18]. Особливої уваги потребують конвенції та рекомендації ЮНЕСКО з питань охорони культурної, історичної та природної спадщини про важливість її збереження для подальшого розвитку туризму. У рамках Всесвітньої конференції, що визначила світову політику в галузі культури, прийняті рекомендації про шляхи розвитку туризму на основі охорони і використання культурної, історичної та природної спадщини.

Варто відзначити й плідну діяльність ІКОМОС (Міжнародний центр вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей), завдяки якому відбулося становлення міжнародного права охорони культурної спадщини людства.

За визначенням Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, прийнятої Генеральною конференцією ЮНЕСКО 16 листопада 1972 р., під «культурною спадщиною» розуміють: пам'ятки - твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки. Сюди входять ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок із пейзажем, які є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки. Третьою складовою поняття «культурна спадщина» є визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, у тому числі – археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю історії, естетики, етнології чи антропології [69].

Сукупність ресурсів, успадкованих від минулого, які, незалежно від своєї приналежності, відображають і виражають свої постійно мінливі цінності, вірування, знання і традиції, люди вважають культурною спадщиною. Вона охоплює всі аспекти середовища, які виникли внаслідок взаємодії в часі між людьми та місцями; співтовариство спадщини складається з людей, що цінують певні аспекти культурної спадщини, які вони в рамках громадської діяльності бажають зберегти й передати прийдешнім поколінням. [69].

В «Європейській культурній конвенції 1954 року» акцентується на укладенні двосторонніх культурних конвенцій, на проведенні політики спільних дій, спрямованих на збереження європейської культури та заохоченні її розвитку з метою мотивації громадян усіх держав-членів та інших європейських держав до вивчення мов, історії та культури інших країн і загальної для усіх них культури. І зазначається: ніщо в цій Конвенції не розглядається як таке, що зачіпає положення будь-якої існуючої двосторонньої культурної конвенції, яку може підписати будь-яка з Договірних Сторін, або робить менш доцільним укладання будь-якої іншої такої конвенції з будь-якою із Договірних Сторін, або зобов'язання будь-якої особи

дотримуватися законів і правил, чинних на території будь-якої Договірної Сторони, щодо в'їзду, проживання та від'їзду іноземних громадян. [20].

Нині перспективним напрямком співробітництва з ЮНЕСКО щодо охорони і збереження спадщини на регіональному рівні є розробка державних цільових програм з питань збереження культурної спадщини того чи іншого регіону і сприяння її впровадженню та популяризації.

Метою подібних програм повинно бути розроблення та здійснення комплексу науково-дослідних, ремонтно-реставраційних, природоохоронних, інформаційних, фінансово-економічних заходів з метою забезпечення збереження, використання та популяризації об'єктів культурної спадщини, створення нових туристичних маршрутів та сучасної туристичної інфраструктури регіонів України. Іншим перспективним напрямком співпраці України та ЮНЕСКО у культурно-охоронній сфері є підготовка кадрів. З цього приводу держава за активної підтримки ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій повинна сприяти підготовці фахівців та підвищенню кваліфікації кадрів у сфері збереження об'єктів культурної та природної спадщини шляхом впровадження відповідних фахових дисциплін у спеціалізованих вищих навчальних закладах. [45]

Україна ратифікувала такі міжнародні документи щодо збереження культурної спадщини: Європейська культурна конвенція від 19.12.1954 р., Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14.11.1970 р., Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972 р., Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи 03.10.1985 р., Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) від 16.01.1992 р., Європейська ландшафтна конвенція від 20.10.2000 р., Ризька хартія про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини від 24.10.2000 р., Конвенція про охорону підводної культурної спадщини від 02.11.2001 р. У 2008 році Україна приєдналась до Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини (Закон

України від 06.03.2008 № 132 «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини»). Конвенція ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження, ухвалена 33-ю Генеральною конференцією ЮНЕСКО (2005 р.) у Парижі, набула чинності в 2007 р.

До нормативно-правових документів з питань збереження історико-культурної спадщини центрального органу виконавчої влади належить Закон України «Про охорону культурної спадщини», що регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, створює глобальний туристичний простір з використання об'єктів української історико-культурної спадщини у туристичній інфраструктурі з метою їх популяризації серед сучасних та майбутніх поколінь [22].

У статті 5 цього Закону наголошено на обов'язковому веденні Державного реєстру нерухомих пам'яток України, координації робіт з виявлення, дослідження та документування об'єктів культурної спадщини. У випадку переміщення пам'ятки національного значення до Кабінету Міністрів України подається пропозиція на переміщення, після отримання дозволу надається доступ юридичним і фізичним особам до інформації. Забороняється будь-яка діяльність, яка створює загрозу об'єкту культурної спадщини.

Критерії визначення пам'яток зафіксовані в постанові Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1760 «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України».

Для пам'яток національного значення сформульовано такі критерії:

– пам'ятки національного значення є особливою історичною або культурною цінністю і повинні відповідати критерію автентичності, а також принаймні одному з таких критеріїв:

– справили значний вплив на розвиток культури, архітектури, містобудування, мистецтва країни;

– безпосередньо пов’язані з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю видатних людей;

– репрезентують шедевр творчого генія, стали етапними творами видатних містобудівників, архітекторів чи інших митців;

– були витворами зниклої цивілізації чи мистецького стилю.

Пам’ятки місцевого значення повинні відповідати таким критеріям:

– вплинули на розвиток культури, архітектури, містобудування, мистецтва певного населеного пункту чи регіону;

– пов’язані з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю видатних людей певного населеного пункту чи регіону;

– є творами відомих містобудівників, архітекторів або інших митців;

– є культурною спадщиною національної меншини чи регіональної етнічної групи. [86]

Охорона культурної спадщини залишається найбільш проблемним напрямом діяльності у сфері культури, оскільки її об’єкти – «визначні місця, споруди, комплекси, а також території чи водні об’єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об’єкти, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність»[22] – є найбільш вразливими щодо зовнішніх деструктивних впливів і досить часто знаходяться на перетині протилежних інтересів держави як головного суб’єкта збереження культурної спадщини, і зацікавлених громадських організацій та рухів, з одного боку, та суб’єктів господарчої діяльності – з іншого. При цьому інституційне і правове забезпечення збереження культурної спадщини України має певні недоліки, які негативно позначаються на пам’яткоохоронній діяльності.

До найбільш актуальних проблем інституційного, правового та організаційного характеру, які негативно впливають на реалізацію державної політики зі збереження та актуалізації культурної спадщини, можна віднести: відсутність єдиної системи державного управління охороною культурної

спадщини; невиправдані обмеження повноважень органів охорони культурної спадщини; недосконалу систему обліку об'єктів культурної спадщини, яка до цього часу не змогла створити повноцінного інформаційного ресурсу культурної спадщини та культурних цінностей; слабкість чинного законодавства у частині визначення відповідальності за порушення Закону «Про збереження культурної спадщини» та інших нормативних актів у цій сфері. [25]

Формування перспективного майбутнього культурної спадщини України зумовлює необхідність визначення такого плану дій, який передбачає її продуманий, послідовний і гармонійний розвиток. В умовах зростання вимог до оживлення культурної спадщини, як відображення матеріальних засобів та духовного життя суспільства, важливо не порушувати її традиційного характеру. Збереження та відродження матеріальної та нематеріальної спадщини повинно ґрунтуватися на принципах реставрації, реконструкції, модернізації, регенерації та ревалоризації. Отже, на сучасному етапі виникає необхідність розробки інноваційних варіантів оживлення культурної спадщини. Сучасний спосіб розвитку гуманітарної сфери України зумовлює необхідність одночасності вирішення соціально-економічних проблем та збереження культурної спадщини. Для розв'язання цієї задачі необхідно вибрати відповідні методики та розробити теоретичні моделі оживлення культури. [72]

Реконструкції історико-архітектурних пам'яток культури стали можливими завдяки новим технічним можливостям, які з'явилися в останні десятиліття ХХ століття. Це, насамперед, поява різноманітних цифрових методів створення зображення, розвиток більш досконалих засобів телекомунікацій, виникнення нових засобів і методів передачі масової інформації. У багатьох країнах Європи, Північної Америки, Азії розвиток інфраструктури, транспортної системи, логістики, покращення соціальних зв'язків розмив кордони в свідомості людей різних країн, сприяючи їхній співдружності, скороченню відстаней і взаємним контактам, що стало приводом до зростання масового туризму. Пам'ятки історії, археології та

культури, які раніше мало змогу побачити лише обмежене коло фахівців, стали загальнодоступними. Це мотивувало інтерес і сприяло популяризації історико-архітектурних пам'яток, а також активізації процесів пошуку шляхів їх промоції та збереження.

Сьогодні жоден серйозний проект в галузі історичного або документального кіно не можна уявити без виконаних у найрізноманітнішій стилістиці комп'ютерних тривимірних реконструкціях, які використовують як при підготовці проектів, пов'язаних зі збереженням пам'яток культури в цифровій формі, так і при створенні інформаційних систем або віртуальних порталів. Молоде покоління почало більше цікавитися інформативно-документальними джерелами, які дають глядачеві докладне уявлення про зниклі пам'ятки і цілі історичні ландшафти. Є й зацікавленість і до об'єктів, які мають суто художньо-декоративне завдання. Наприклад, широко відомою є масштабна реконструкція античного Риму, виконана з високим ступенем деталізації і реалізована як в електронній, так і в друкованій версіях. [1]

Нові технології дозволяють зберігати і поширювати свої культурні надбання, оцифровуючи культурну спадщину з метою надання їй статусу загальнодоступної. Європейці активно працюють у цьому напрямку. Зокрема, віртуальна бібліотека «Europeana» має об'єднати понад 6 млн. книжок, манускриптів та інших культурних надбань із 27 країн об'єднаної Європи. Євросоюз відзначає премією найкращі практики в галузі культурної спадщини (збереження, управління, наукові дослідження, освіта та комунікації) [62].

Можливості збереження культурної спадщини значно розширилися завдяки технологічним досягненням останніх років. Об'єкти культурної спадщини є одними з найцінніших економічних та соціальних активів, які є національною гордістю будь-якої громади. Вони - інструменти для задоволення попиту на дозвілля і покладаються на різні державні установи для інвестування з використанням технології 3D лазерного сканування, щоб належно зберегти їх художню інформацію, а також високу точність реставрації у майбутньому. Оцифрування об'єктів і артефактів у 3D має багато переваг, включаючи

документування та класифікацію їх у каталогах, сховищах та базах даних, точне вимірювання або їх аналіз, моніторинг за їх станом із плином часу. Тривимірні описи об'єктів культурної спадщини відіграють корисну роль у багатьох різних застосуваннях, таких як відновлення, оцінка та збереження їх стану. За допомогою лазерних наземних сканерів для невеликих об'єктів та за допомогою безпілотних літальних апаратів, для великих архітектурних споруд, є можливість отримати дуже точні та детальні моделі, що, зокрема, й найчастіше провадиться. Проте виникають проблеми з обмеженим фінансуванням, якого не вистачає на високоякісне 3D устаткування, процес придбання якого є досить трудомістким, а складання результатів в єдиний 3D-об'єкт є складним технічним завданням, яке вимагає відповідно утримання великої кількості висококваліфікованої робочої сили. [57].

Нові технології перетворили сучасний музей на 3D віртуальний музей. Об'єкти може переглядати величезна кількість людей. Колекції та експонати нині віртуальні та інтерактивні. 3D-сканування стало частиною послідовного та безконтактного підходу до документації культурної спадщини та її довгострокового збереження. 3D-сканування пам'яток, пам'ятників і артефактів з високою роздільною здатністю дозволяє контролювати, вивчати, поширювати і розуміти нашу спільну культурну історію. Єдиним завданням, яке залишається нагальним, щоб величезні архіви 3D і кольорові дані були надійно збережені.

Віртуальні музеї є інтегративною культурною формою, що характеризується структурною і функціональною різноманітністю. З одного боку, це нова технологія безконтактної інформаційної взаємодії користувача з музейним середовищем, комп'ютерна система, яка забезпечує певні візуальні та звукові ефекти. З іншого, віртуальні музеї як інформаційний ресурс мають сутність медіа: це і засіб масової комунікації, і нова форма видавництва. Крім того, віртуальні музеї – значущий елемент сучасного культурно-дозвілєвого середовища, що сприяє розвитку творчих здібностей, культурному обміну та спілкуванню користувачів. Віртуальні музеї надають відвідувачам

безкоштовний доступ до культурної спадщини й світових мистецьких досягнень. Рейтинг відвідуваності сайтів та сторінок віртуальних музеїв надзвичайно високий: вони є каналом поширення культурних цінностей і долучення населення до культури [5].

Українські та закордонні дослідники приділяють значну увагу визначенню особливостей використання історико-культурної спадщини у віртуальному туризмі та його переваг із метою зростання рівня доступності туристичних атракцій [65]

Сьогодні, в умовах війни з Росією, за допомогою технологій 3D-сканування та фотограмметрії у співпраці з фахівцями латвійського технічного університету, які вже займалися скануванням пам'яток в зонах бойових дій Іраку та Сирії, українські волонтери старанно створюють цифровий архів української архітектурної спадщини, який нині перебуває під загрозою знищення з метою її збереження і використання під час розробки реставраційних програм. За допомогою цих технологій вже відсканували школу та пожежну частину у Харкові, Вознесенську церкву, юнацьку бібліотеку в Чернігові, зруйнований Ірпінський міст і безліч інших пам'яток, зруйнованих країною-агресором.

Загально відомо: за допомогою різних інтерактивних елементів у WEB-середовищі віртуальні тури створюють моделювання реального середовища. Зокрема, 360° сферичне «з'єднання» знімків панорами включає об'єкти будь-якого розміру (експонати музеїв і картинних галерей, приміщення готелів, вулиць та будівлі міст, алей парків, видів з висоти пташиного польоту тощо) і створює ілюзію реального руху вздовж і всередині об'єкта з можливістю зупинки для кругового огляду в найбільш цікавих місцях. Глядач може довільно змінювати напрями руху, використовувати функцію збільшення зображення, переміщатися вперед і назад, вправо і вліво. Віртуальний тур створює в глядача «ефект присутності», тобто яскраві зорові образи, що запам'ятовуються [79].

1.2 Еволюція використання історико-культурного потенціалу регіону, як чинника розвитку туристичної інфраструктури

У європейських країнах депресивні регіони розглядають культурну спадщину і туризм як джерело розвитку. Інтеграція окремих пам'яток культурної спадщини в туристичну сітку стимулює затвердження окремих програм реставрації, створення нових музеїв, ресторанів традиційних страв, обладнання місцевими жителями гостьових кімнат для туристів. Історико-культурний потенціал, матеріальні та духовні пам'ятки народу дуже важливі для формування світогляду, для задоволення матеріальних та рекреаційно-туристичних потреб. У розвинених країнах світу цей туристичний ресурс активно використовують для отримання прибутку. Деякі країни, наприклад, Італія, Франція, Данія, Велика Британія, Чехія отримують значну частину прибутків від вмілої експлуатації історико-культурного потенціалу. І нам, нинішнім поколінням, працівникам культури, які хочуть зберегти і популяризувати нашу історичну і культурну спадщину, треба до цього прагнути.

Перші згадки сягають часів Геродота, який ще у V столітті до нашої ери свідчив про проживання скіфів орачів на території між Бугом (Гіпаніс) та Дністром (Тірас), які займалися хліборобством і продажем з нього. Перша назва Поділля – Пониззя. Лише в останній чверті XVIII ст. в Україні з'являються газети і журнали, які сприяли популяризації і вивченню місцевої історії. 1838 року за сприяння губернської адміністрації виходять офіційні «Губернские ведомости» у Житомирі, Полтаві, Катеринославі, Харкові, Херсоні, Чернігові та Кам'янці-Подільському.

1837 року виходить перша україномовна збірка «Русалка Дністрова», в назву якої взята одна з найбільших подільських річок. Авторами і організаторами видання стали представники «Руської трійці» Маркіян Шашкевич, Яків Головацький та Іван Вагилевич. Іван Миколайович Вагилевич (1811-1866) писав про славетні події на Поділлі: про повстання під проводом Северина Наливайка, Хотинську битву 1621 року, бойові дії Івана Богуна,

Коліївщину, вірмен на Поділлі, Траянові вали, Медобори і популяризував їх ще й у газеті «Дневник руський», яку редагував.

У середині XIX ст. пробуджується національна свідомість українського народу, яка продукує у його інтелігенції вивчення власної історії з метою звести нанівець задуми польської частини населення повернути українські землі до складу Польщі. Місцева влада бере за мету: на підставі історичних досліджень довести полякам, що Поділля - здавна руська земля. 1862 року виходить перший номер друкованого часопису російською мовою «Подольские епархиальные ведомости», (лише 1918 року вийшли українською мовою). Ці видання об'єднали навколо себе дослідників краєзнавства, яке розпочалося з діяльності подільського духовенства, створеного за ініціативою Синоду та участі викладачів Подільської духовної семінарії, працівників епархіального управління, священників Комітету для історико-статистичного опису церков і парафій.

Багато матеріалів про Подільську епархію та історію Поділля зібрали протоієрей Іоан Скворцов та Павло Гліщинський, бібліотекар та викладач Подільської духовної семінарії. Рукопис побачив світ на сторінках «Подольских епархиальных ведомостей». На сторінках часопису висвітлювалася хроніка церковного і світського життя, документи, наукові розвідки. З 1865 по 1875 р. «Подольские епархиальные ведомости» вмістили на своїх сторінках шістдесят один історико-статистичний опис.

Плідну діяльність розгорнув священник Михайло Якимович Орловський - вихідець із Кочубієва Кам'янецького повіту, удостоєний медалі «За корисні праці», який зібрав бібліотеку з 2349 рідкісних книг і рукописів, підготував й опублікував у «Подольских епархиальных ведомостях» описи Вінниці, Летичева, Літина, Меджибожа, Ольгополя, Проскурова, Сатанова, Смотрича, Чорного Острова, Ямполя, Ярмолинець та інших населених пунктів.

За сприяння Товариства подільських лікарів: Старцев, Кремер, Ковальський, Пшеборовський, Ролле, була зібрана бібліотека на 3182 томи та експонати музею, який складався з 8 відділів - зоологічного, ентомологічного,

палеонтологічного, паталогічного, нумізматичного, археологічного. Працювало Товариство подільських лікарів у два етапи з перервою у тринадцять років до 1917 року.

Свої твори публікували в збірниках та журналах польською мовою у Варшаві, що сприяло популяризації Подільської губернії. Протоколи засідань надсилали в різні установи, заклади, пробуджуючи громадську думку, привертаючи увагу до соціальних потреб, призводячи до нагального вирішення санітарно-гігієнічних і медичних питань, сприяючи порушенню питання про необхідність підготовки узагальнюючої статті з історико-статистичним та етнографічним оглядом єпархії.

У 80-х роках серед подільських лікарів стає відомим історик і письменник за покликанням, краєзнавець Йосип Йосипович Ролле. Найбільш ґрунтовною працею Й.Й. Ролле є тритомник «Подільські замки на Молдавському прикордонні» (1880). Кам'янцю-Подільському присвячені перших два томи, що розповідають поетапно про найдавнішу історію міста, події XV-XVII ст., двадцятисемирічну (1672-1699 рр.) турецьку окупацію і стан Поділля після неї. У книгу «Матеріали для історії Подільської губернії 1792-1796 рр.» ввійшло 119 документів XVIII ст., підібраних ним.

Лікар-краєзнавець Й.Й. Ролле був справжнім подвижником, який випереджав свій час. Будучи секретарем Товариства подільських лікарів, зніціював безоплатну поліклініку для бідних, пункт щеплення віспи, курсів акушерок - бабок-повивальниць, членом і скарбником Кам'янець-Подільського людинолюбного товариства, допомагав бідним і нужденним. Працюючи лікарем-інспектором цукрових заводів Подільської губернії, він домагався восьмигодинного робочого дня для робітників і селян, створення безпечних умов праці та закликав підприємців платити пенсію скаліченим на виробництві.

Першим істориком краєзнавства став талановитий дослідник Микола Іванович Яворовський (1842–1919), ініціатор створення музею – Давньосховища, який залишив кілька десятків праць з історії та етнографії Поділля, історії церкви. Серед них "Поділля 100 років тому назад і в

теперішній час.» Він увічнив пам'ять тих, хто займався історією Поділля: «Спогади про Йосипа Йосиповича Ролле» (1904), некрологи про подільських краєзнавців Созонта Михайловича Лобатинського (1842-1908), члена історико-статистичного комітету, педагога, автора історичних описів міст Тульчина, Тиврова (1873), парафій і церков Брацлавського повіту (1885), Михайла Флоровича Багинського (1833-1910), викладача і ректора Подільської духовної семінарії.

Відзначився єпископ Подільський і Брацлавський Феогност, (1874-1878), колишній ректор Подільської духовної семінарії і голова Комітету (1875-1883 рр.) З його приходом було переглянуто біля 7 тис. стародавніх рукописних актів і складено покажчик, до якого внесено 21686 географічних назв поселень, урочищ Поділля. Він розпорядився видавати спеціальний додаток до «Подольских епархиальных ведомостей» - «Труды Комитета для историко-статистического описания Подольской епархии» (далі - Труды). А 30 серпня 1883 року Комітет прийняв рішення про окреме від «Подольских епархиальных ведомостей» видання Трудів. З того часу у його роботі багато відомих істориків, краєзнавців, державних і громадських діячів, які започаткували ще й пам'яткоохоронний напрям краєзнавства.

Охорона пам'яток минулого стає пріоритетним завданням. Щоб реконструювати, а тим більше розібрати церкву, парафіяни через благочинного, згідно встановленому порядку зверталися до духовної консисторії, яка передавала клопотання для висновків Комітету. Тільки зробивши фотознімки, здійснивши опис і переконавшись в абсолютній неможливості зберегти об'єкт, Комітет давав згоду на його знесення. Завдяки такому розпорядженню збереглась фотографія і опис Святомихайлівської церкви с. Могилівка, що знаходилась нижче побудованої 1898 року і нині діючої дунаєвецької церкви та ін.

У березні 1908 року кам'янецька «Просвіта» виборола право на існування й проіснувала до 1914 року, зробивши багато для популяризації серед населення історії краю та фольклору. 1912 року була проведена реорганізація

Давньосховища, яке стало називатися Музеєм Подільської губернії. Музей мав 2 бібліотеки - наукову та єпархіальну, до яких надходило 102 періодичних видання. 1916-го з великими труднощами вдалося завершити XII випуск Трудів. Це був останній том краєзнавчих праць подільських істориків-ентузіастів, в якому редколегія вмістила зведений каталог і розпис змісту попередніх випусків.

На 55-му році існування громадське об'єднання краєзнавців Поділля, яке видало перший варіант історії населених пунктів великого регіону України, припинило існування. Бойові дії наблизились до кордонів Поділля. 1919 року Кам'янець-Подільський став державним центром Української Народної Республіки.

Висновки до першого розділу

Небайдужість до своєї культурної спадщини та до історії культури особливо розквітла в кінці XIX та початку XX століття. Неабиякий інтерес вона викликала насамперед у інтелігенції Поділля: духовенства та лікарів, які власними силами створювали різні товариства і долучали широкі кола громадськості. Мали резонанс й видатні археологічні відкриття, які актуалізували питання створення реконструкцій історичної спадщини.

Сьогодні пріоритетним завданням органів державної влади та місцевого самоврядування є охорона об'єктів культурної спадщини, яке провадиться системою правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних заходів з метою запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини. Велике значення має дослідницька робота, зокрема науково-пошукова, науково-практична, спрямовані на одержання нової інформації про об'єкти культурної спадщини, історичні населені місця, постаті подвижників.

Популяризувати, вивчати, використовувати нові території та об'єкти культурної спадщини, особливо історико-культурні заповідники місцевого значення, які відображають характерні особливості історії, культури, архітектури чи містобудування окремого регіону або населеного пункту – основне завдання, яке стоїть сьогодні перед працівниками культури.

Сьогодні туризм став однією із невід'ємних складових життєдіяльності людей у більшості країн світу і одним із найперспективніших напрямків соціально-економічної та соціокультурної діяльності.

Серед користувачів Інтернету усього світу значної популярності зазнав віртуальний туризм, який став одним із основних напрямів туристичної індустрії, завдяки розвитку інформаційних технологій, які згенерували нову форму буття – віртуальну реальність. Отож, на сучасному етапі виникає необхідність розробки інноваційних варіантів оживлення культурної спадщини.

Збереження та відродження матеріальної та нематеріальної спадщини повинно ґрунтуватися на принципах реставрації, реконструкції, модернізації, регенерації та ревалоризації.

РОЗДІЛ 2. Стратегії реалізації проектів з історико-культурного туризму як чинника розвитку окремих територій

2.1 Міжнародний досвід створення туристичних маршрутів на основі використання елементів історико-культурної спадщини.

Культурний туризм - активність осіб як в місцях їх туристичного, так і постійного проживання, дозволяє пізнавати й отримувати новий досвід з життя інших людей, віддзеркалюючи їх суспільні звичаї, релігійні традиції, інтелектуальну думку, спадок, культурні прагнення, які мають на меті задоволення людських потреб та очікувань в сфері культури [74].

Історико-культурний туризм та його значення вченими сьогодні позначається як туризм спадщини. За визначенням Світової конвенції спадщини (World Heritage Convention) ЮНЕСКО, «спадщина – це наш здобуток з минулого, з яким ми живемо сьогодні і який передаємо майбутнім поколінням, культурна та природна спадщина є неповторним джерелом життя та натхнення» [17].

За кордоном велика увага приділяється збереженню культурної спадщини й організації історико-культурного туризму (туризму спадщини). Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), Пан'європейська федерація культурної спадщини (Europa Nostra) координують зусилля країн з проблем використання пам'яток історії та культури в туризмі на європейському континенті та в світі, що сприяє соціокультурному та економічному розвитку країн та регіонів, розвитку міжкультурного діалогу.

«Європейські Культурні Маршрути» стали загальним терміном, що використовується для транскордонних шляхів культурного зв'язку. Офіційно ці маршрути називаються «Культурні Маршрути Ради Європи». Також використовуються інші назви «Культурні маршрути» або «Культурні Шляхи». Концепція Культурних маршрутів була впроваджена в 1987 році Радою Європи для реалізації ключових культурних принципів Європи: права людини, культурна демократія, культурне розмаїття та самобутність. Ці основні

принципи конкретизовані в Європейських культурних маршрутах. Перший «Культурний Маршрут», який був сертифікований в 1987, це Шлях Святого Якова. [36]

Станом на 2022 рік налічується 503 об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО, які розташовані в Європі. Це становить 43,55 % від загальної кількості об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО. 448 об'єктів внесені до списку за культурними критеріями, причому 138 з них визнані шедеврами людського генія (критерій i), 46 об'єктів включені за природними критеріями, 23 з них визнані природним феноменом виняткової краси і естетичної важливості (критерій vii) і ще 9 об'єктів включені за змішаними критеріями. В Австрії - це історичний центр міста Зальцбург, середні віки — XIX століття, Палац і сади Шенбрунн у Відні, XVIII століття, залізниця Земмерінг, у місті Мюрццушляг, історичний центр міста Відня та міста Грац із замком Еггенберг.

Основні ідеї програми Європейських культурних маршрутів базуються не лише на культурній політиці Ради Європи, а також на основоположних угодах Ради Європи та інших міжнародних організацій, які залучені до програми: «Європейська культурна конвенція» (1955), «Європейська ландшафтна конвенція» (2004), «Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства» (2005), Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1975) та Конвенція ЮНЕСКО з охорони нематеріальної культурної спадщини (2006).

«Європейський інститут Культурних Маршрутів» (EICR) є центральним координаційним центром по управлінню та реалізації всієї програми Культурних маршрутів. Завдання Інституту включають в себе такі напрями: організація тематичних семінарів та спеціалізованих навчальних програм; підтримка розробки та функціонування Культурних маршрутів; сертифікація нових Культурних Маршрутів; оцінка існуючих Культурних Маршрутів; участь у заходах, ярмарках та конференціях; участь у Європейських дослідницьких програмах. Для потенційних та вже існуючих Культурних маршрутів Інститут є першим і найважливішим контактом з будь-яких питань. [60]

Європейський культурний шлях – це дорога, що пролягає через одну або кілька країн чи регіонів, котра займається темами, які через історичні, мистецькі та соціальні інтереси є європейськими чи на підставі географічного пролягання шляху, чи за змістом і значенням. Програма «Культурні маршрути» (Генеральний директорат з питань демократії) була розпочата Радою Європи в 1987 р. з появою Декларації Сантьяго де Компостела, до якого пролягають паломницькі маршрути.

Понад 38 культурних маршрутів Ради Європи забезпечують безліч розважальних та освітніх заходів для всіх громадян Європи та за її межами і є ключовими ресурсами для відповідального туризму та сталого розвитку з дуже різними напрямками, які ілюструють європейську пам'ять, історію та спадщину, сприяючи інтерпретації різноманітності сучасної Європи. Вони охоплюють цілий ряд різних тем – від архітектури та ландшафту до релігійних впливів, від гастрономії та нематеріальної спадщини до основних діячів європейського мистецтва, музики та літератури.

Сертифікація Ради Європи говорить про високу якість Культурного маршруту. Мережі реалізують інноваційну діяльність та проекти, що стосуються п'яти основних пріоритетних сфер діяльності: – співпраця у галузі досліджень та розробок; покращення пам'яті, історії та європейської спадщини; – культурні та освітні обміни для молодих європейців; – сучасна культурно-мистецька практика; – культурний туризм та сталий культурний розвиток.

Завдяки своїй програмі Рада Європи пропонує модель транснаціонального управління культурою та туризмом і забезпечує взаємодію між національними, регіональними, місцевими органами влади, а також широким колом асоціацій та соціально-економічних суб'єктів. [35]

Рада Європи повідомила, що з 30 березня 2021 року Україна офіційно приєдналася до Розширеної часткової угоди про культурні маршрути Ради Європи. «Культурні маршрути» – є одним зі способів європейського культурного співробітництва. Мета ініціативи Ради Європи показати об'єднання культури і спадщини в єдине ціле та спільно просувати і

популяризувати європейську культуру та спадщину. Угода спрямована на формування спільного культурного простору шляхом популяризації європейської ідентичності та приналежності через обізнаність про культурну спадщину. Це все відбувається завдяки транснаціональним маршрутам, які тематично пов'язані», - зазначив Міністр культури та інформаційної політики Олександр Ткаченко, коментуючи цю подію. [32] Сертифікат «Культурні маршрути Ради Європи» як відзнаку якості отримали 40 європейських культурних маршрутів, які проходять понад 50 країнами світу. Територією України проходять лише 3 європейських культурних маршрути.

Європейський маршрут історичних садів сприяє підвищенню знань про спільну європейську пам'ять, історію і спадщину завдяки розвитку культурних зв'язків і діалогу між різними країнами і регіонами Європи, сприяє розвитку спільного європейського простору.

Указом Президента у межах проекту «Велика реставрація» виділено два мільярди гривень на відновлення замків і фортець, музеїв і театрів. «Популяризація культурного надбання України, промоція українських традицій, культури та гостинності суттєво впливають на соціально-економічний розвиток країни, адже культура є надпотужним способом співпраці та взаємодії між націями всього світу, - написав Євген Нищук Міністр Культури України у 2018 році у книзі «Практичний посібник Культурні Маршрути Ради Європи». - Культура не є однорідною та окремо діючою. Важливо сприяти об'єднанню локальних і європейських ідентичностей, визнавати різноманітність нашої спадщини, досягати результату у взаємодії між культурною, економічною та освітньою політиками. Завдяки «Культурним маршрутам» Україна зможе популяризувати об'єкти культурної спадщини, залучати туристів, сприяти проведенню фестивалів та зростанню відвідуваності українських закладів культури».

2.2 Сучасні тренди освоєння історико-культурної спадщини України в контексті активізації різновидів культурного туризму

Мета та підходи в аспекті збереження культурної спадщини змінюються надто швидко. До уваги береться все: проблеми збереження культурного ландшафту, нове будівництво в охоронній зоні і навколо пам'ятки, використання комп'ютерних технологій в дослідженні та реставрації пам'яток, активне використання архітектурної спадщини для соціокультурних цілей. [50]

Однак промоція та збереження культурно-історичної спадщини здебільшого залежать від рівня розвитку туризму в регіоні. Одним із засобів виправити ситуацію у регіонах з низьким рівнем розвитку туризму є розвиток нових видів туризму, зокрема таких, як культурний туризм.

З метою перетворення сфери туризму у високоефективну та інтегровану в світовий ринок галузь Кабінет Міністрів України у 2017 р. схвалив Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 р. [73]. У ній, зокрема, серед нагальних завдань правового та економічного характеру, акцентується на формуванні та просуванні позитивного іміджу України як країни привабливої для туризму. Впливовим чинником розвитку туризму стає історично-культурна спадщина, перевагу отримує культурний напрям, який все більше охоплює молодь, людей середнього та похилого віку.

Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки є основним планувальним документом для реалізації секторальних стратегій розвитку, координації державної політики у різних сферах, досягнення ефективності використання державних ресурсів у територіальних громадах та регіонах в інтересах людини, єдності держави, сталого розвитку історичних населених місць та збереження традиційного характеру історичного середовища, збереження навколишнього природного середовища та сталого використання природних ресурсів для нинішнього та майбутніх поколінь українців.

Ця Стратегія визначає генеральний вектор сталого розвитку регіонів та розроблена відповідно до Цілей сталого розвитку України до 2030 року. У цій Стратегії запроваджено нові підходи до державної регіональної політики у

новому плановому періоді, а саме: перехід до територіально спрямованої політики розвитку на основі стимулювання використання власного потенціалу територій, надання підтримки окремим територіям, що характеризуються особливими проблемами соціально-економічного розвитку, високим історико-культурним потенціалом, екологічними умовами та потребами охорони навколишнього природного середовища. У Стратегії визначено такі типи територій, що потребують особливої уваги з боку держави та застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку.

У багатовіковій історії України наша історико-культурна спадщина - це духовний, економічний і соціальний капітал надзвичайно високої цінності, який є головною складовою національної гордості і відповідного позиціонування країни на міжнародному рівні. На території України розташовано близько 170 000 об'єктів культурної спадщини, які перебувають на державному обліку, 65 історико-культурних заповідників, шість унікальних культурних об'єктів, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, які мають виняткову загальнолюдську цінність. [24]

Нині спостерігається стійка тенденція до розширення сегменту культурного туризму. На початку 1980-х рр. серед фахівців туристичної галузі починає утверджуватися термін «культурний туризм». Уперше він увійшов офіційно в дискусійне поле під час Всесвітньої конференції з культурної політики у 1982 р. [23]. До сьогодні серед дослідників немає спільної думки щодо визначення поняття «культурний туризм», окрім того, зустрічаються різні трактування цього виду туризму, дослідники використовують поряд з терміном «культурний» також «культурно-історичний», «історико-культурний», «культурно-пізнавальний».

У літературі існує ще один підхід, коли дослідники «подрібнюють» культурний туризм, фактично виокремлюючи з нього інші види туризму: культурно-пізнавальний, літературно-художній, історико-археологічний, військовоісторичний, історико-архітектурний, релігійно-пізнавальний, культурно-етнографічний туризм.[29] Культурний туризм сприяє відродженню

та збереженню народних традицій та звичаїв. Такий вид туризму поєднує в собі широкий спектр споживчої туристичної діяльності, що формує розуміння характерних особливостей окремої дестинації (у даному випадку території для подорожі туриста з об'єктами історико-культурної спадщини, музеями, закладами культури та мистецтва тощо), забезпечуючи відкритість та доступність такої культури.

Феномен культурного туризму полягає в його різноплановості. Він особливо сприяє естетичному розвитку і духовному збагаченню особистості, дозволяє звернутися до поглибленого вивчення культурної спадщини людства, яскраво демонструє гуманістичний зміст культурних надбань, їх національні особливості. Основна мета культурного туризму – ознайомлення з пам'ятками історії, архітектури, мистецтва, природними та етнічними особливостями, сучасним життям країни.

За останні кілька десятиріч інтерес туристів до пам'яток історії та культури, бажання відвідувати заклади культури виокремили окремий сектор туристичної галузі – історико-культурний туризм. Про значення розвитку історико-культурного туризму наголошує у своєму дослідженні О.Шершеньова: «В умовах розбудови української держави історико-культурний туризм, зокрема його розвиток в малих історичних містах, стає дієвим засобом раціонального використання вільного часу, проведення змістовного духовного збагачення дозвілля, вивчення історії рідного краю, залучення молоді до пізнання історико-культурної спадщини» [27]. Авторка переконана, що історико-культурний туризм здійснює позитивний вплив на гармонійний розвиток духовного потенціалу молодого покоління, а також призводить до творчої співпраці між різними країнами та народами, змушує уряди, громадські організації і комерційні структури активно брати участь у справі збереження і оздоровлення навколишнього середовища та культурного надбання.

Історико-культурний туризм, поряд із ознайомленням з архітектурними, культурними пам'ятками, передбачає відвідування переважно історичних,

археологічних об'єктів, музеїв, картинних галерей, театрів, фестивалів, історичних маршрутів, участь туристів у проведенні релігійних свят та обрядів, лекцій, семінарів тощо. В Україні зазнали поширення фестивальний (фольклорний), народних ремесел і мистецтв, гастрономічний, релігійний, історико-культурний, сільський туризм. Окремо як різновид історико-культурного туризму виділяють музейний туризм.

Музеї, як значуща складова історико-культурного надбання, в умовах сучасних соціокультурних викликів теж набувають певних функціональних трансформацій. Зокрема музейний туризм значно актуалізує рекреаційну, комунікативну, репрезентативну, інформаційну, естетичну функції музею, спонукає враховувати у своїй діяльності суспільні потреби, запити різних соціальних груп до музею, їх ціннісні орієнтації. У контексті розвитку музейного туризму розширюється і поглиблюється його соціальна функція. Розвиток музейного туризму передбачає вирішення низки завдань.

Зокрема, складання туристичної програми і маршруту подорожі, з врахуванням специфіки туристичної групи, має включати відповідні профілі музеїв, координуватися із заходами, пропонованими закладом, з тим, щоб залучити туристів до їх проведення. Організація інтелектуально-естетичного дозвілля, участь туристів у різноманітних художньо-етнічних атракціях, розважально-пізнавальних іграх, вікторинах, творчих вечорах та зустрічах значно поживляє туристичні потоки. З іншого боку включення музеїв до туристичних маршрутів дозволить не лише розширити аудиторію відвідувачів, але й стимулюватиме його фінансову та рекламну діяльність. [48]

Існує великий інтерес туристів до галузевих музеїв, зокрема відповідно до сучасних принципів планування культурно-пізнавального туризму. Підхід до сталого розвитку включає залучення приймаючої громади та різних груп зацікавлених сторін до процесу планування туристичної політики. Сфера культурно-пізнавального туризму має внутрішніх стейкхолдерів (персонал музеїв); зовнішніх стейкхолдерів (установи та організації, з якими співпрацює музей; туристи, освітні заклади; спонсори). [85]

У культурному просторі України також спостерігається перехід від «науково-культурного закладу» або «заповідника» до «історико-культурних зон», що становлять собою своєрідний «мегамузей» з різноманітними формами діяльності. Найпоширенішим типом серед них є скансени (40% від загальної кількості музеїв під відкритим небом в Україні), музеї народної архітектури під відкритим небом, які поєднують історичну, етнографічну та природничо-наукову спеціалізацію.

Найбільші з них – національні Музеї народної архітектури та побуту в селі Пирогів Київської області, Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини у Переяславі-Хмельницькому та Музей народної архітектури та побуту ім. Климента Шептицького «Шевченківський гай» у Львові. Дещо меншими є обласні музеї, серед яких варто згадати Чернівецький державний музей народної архітектури та побуту, Закарпатський музей народної архітектури в Ужгороді, Музей народної архітектури та побуту Прикарпаття (у складі Національного заповідника «Давній Галич») в селі Крилос Івано-Франківської області, Музей історії сільського господарства Волині в селі Рокині Волинської області та Музей архітектури і побуту «Старе село» в селі Колочава Закарпатської області. [6]

Варто згадати й такі музеї: музей народної архітектури, побуту та дитячої творчості в селі Прелесне Донецької області, етнографічно-туристський комплекс «Козацький хутір» (у складі Національного заповідника «Чигирин», в селі Стецівка Черкаської області), етнографічний музей «Українська Слобода» в селі Писарівка Харківської області, музей народної архітектури і побуту (у складі Державного історико-культурного заповідника «Посулля», в селі Пустовійтівка Сумської області.

Сарненський історико-етнографічний музей (філія Рівненського краєзнавчого музею, Рівненська область) і Музей гуцульської культури просто неба Національного природного парку «Гуцульщина» в місті Косів Івано-Франківської області.

Крім того, в Україні є також місцеві музеї просто неба як невеликі заклади у складі однієї або кількох садиб чи інших будівель. Серед них Музей горюньської культури у с. Нова Слобода Сумської області.

Показником історико-культурного туризму є відвідування головних об'єктів, пов'язаних з історією та культурою, значення яких настільки велике, що вони стали спадщиною світової духовності та культури. Історико-культурні туристичні ресурси – це сукупність створених у процесі історичного розвитку даного регіону пам'яток матеріальної і духовної культури, які мають суспільно-виховне значення, становлять пізнавальний інтерес та є об'єктами туристського показу. Історико-культурним туристичним ресурсам у провідних країнах Європи відводиться важлива роль в економічному піднесенні депресивних регіонів, створенні таких туристичних продуктів, які складно імітувати.[81].

До групи історико-культурних ресурсів належать історико-архітектурні пам'ятки, пам'ятки історії, мистецтва, етнографії, народної творчості. Особливістю історико-культурного потенціалу України є не тільки історико-культурні об'єкти, а міста та інші населені пункти, що представляють об'єкт туристичного інтересу. У Список історичних населених місць України входить 401 населений пункт, окрім того, 1 399 історичних міст і селищ, понад 8 тис. сіл з цінною історико-культурною спадщиною, де розташовано близько 70 тис. історичних об'єктів [33].

Оновлення реєстру пам'яток, декомунізація та ідеологізація в пам'яткоохоронній сфері сприяють розширенню історико-культурної бази туризму, створенню можливостей для залучення цих об'єктів до туристичних маршрутів. Відповідно відбулося оновлення екскурсійної тематики, яка стала більш різноманітною, такою, яка відповідає нинішнім викликам часу. В незалежній Україні з'явилися нові цікаві туристично-екскурсійні маршрути, які розкривають невідомі факти історичних подій та процесів, популяризують спадщину всіх історичних епох української історії.

Декомунізація пам'ятників діячам радянської доби, їхнє зняття з державного обліку - таке рішення прийняло Міністерство культури та

інформаційної політики 2022 року. Наприклад, в Києві можуть бути перенесені або демонтовані пам'ятник-погруддя О.М. Бойченка, бюсти В.Н. Боженка та Н.К. Крупської, пам'ятники М.П. Кирпоносу, М.В. Фрунзе, С.А. Ковпаку, меморіальна дошка на будинку штабу округу на честь Маршала Радянського Союзу Г. Жукова та багато інших.

Культурна спадщина кожного з регіонів нашої країни має унікальну цінність через те, що відтворює культурне різноманіття української історії, етнічних особливостей та природи. У виявленні культурних констант ідентичності певного регіону полягає значення культурної спадщини нині. Її збереження, наповнення новими формами і передання майбутнім поколінням – ось у чому полягає основне завдання сучасників. Сьогодні туристичні об'єкти розглядаються як ресурс регіонального розвитку, який розширює перспективи, збільшує їх вплив на соціокультурну сферу.

Сьогодні культурна спадщина має не лише матеріальне втілення у вигляді історико-культурних та природних ресурсів, але й використовує інновації та творчий потенціал, який сприяє утворенню нового соціокультурного простору за рахунок нових туристичних об'єктів та освоєння туристичних територій, які формують потоки туристів для отримання неповторних вражень та досвіду в місцях проведення креативних заходів.

Саме культурна спадщина визначає напрям туристичного маршруту у фізичному просторі і таким чином впливає на появу нових туристичних дестинацій, цим привертаючи увагу вітчизняних і зарубіжних фахівців у сфері туризму та розвитку культурних індустрій, що актуалізує питання виявлення її потенціалу як ресурсу розвитку регіону та необхідність вироблення стратегій, пов'язаних з довгостроковим прогнозуванням розвитку території. Зміна підходів до оцінки впливу культурної спадщини на формування пріоритетів на ринку креативних продуктів, значущість інноваційної складової у процесі надання туристичних послуг потребують нових напрямів взаємовідносин в дестинації на регіональному і локальному рівнях, механізмів освоєння культурного капіталу певної території. У цьому контексті вагомим значення

набуває необхідність наукового дослідження інноваційних моделей освоєння культурної спадщини в Україні та вироблення пріоритетів модернізації туристичних дестинацій для взаємодії туристичної та соціокультурної діяльності. [86]

Оскільки регіони України є самобутніми та різноманітними, з величезною кількістю туристично-рекреаційних ресурсів, модернізацією туристичної сфери через соціально-культурний підхід є доцільним формування стратегії розвитку сучасних територіальних громад та територіально-об'єднаних громад. Це також створює передумови для перетворення окремих елементів туристичної інфраструктури на центри культурних змін, здатних надавати необхідні креативні послуги, що передбачають оптимізацію використання культурних ресурсів (етнографічна спадщина, інтелектуальний капітал, творчі індустрії) для регіонального економічного та соціального розвитку. Регіональний туристичний продукт, використовуючи культурну спадщину, має всі шанси стати конкурентоспроможним на міжнародному туристичному ринку за умови управління туристичним потенціалом на місцевому рівні, шляхом формування саме сучасних дестинацій. [46]

Базові елементи туристичної привабливості території – це природні ресурси, культурно-історична спадщина та туристична інфраструктура. Додаткові - подієві ресурси (фестивалі, мистецтво, спорт, фольклор). Туристична привабливість зростає, коли їх творчо поєднати. При цьому маркетинг і брендинг залишають у пам'яті туристів унікальність і ексклюзивність території, у тому числі сервісів, які забезпечують кваліфіковані трудові ресурси. Також туристична привабливість території зростає завдяки репутації, іміджу та підтримці в її межах високої якості довілля. [20]

Історико-культурна спадщина міста потребує промоції на туристичному ринку. Тому необхідно займатись поширенням інформації про історичний потенціал дестинації. Серед цікавих і дієвих заходів його презентації і приваблення туристів є проведення тематичних фестивалів. Адже популяризуючи історію через фестивалі, ми отримуємо значні переваги у

різних сферах: туристичній (капіталізація бренду міста на національному та європейському туристичних ринках, збереження, розвиток та популяризація історико-культурної спадщини, посилення уваги до міста як до туристичної дестинації); науковій (проведення наукових міжнародних конференцій, семінарів тощо, сприяння реставрації та відновленню пам'яток культурної спадщини); розвиток дотичних до туризму галузей міського господарства – сфери послуг, торгівлі, транспорту, зв'язку, культури, мистецтва тощо.

Наприклад, на Вінниччині, багато років проходить, «Фестиваль борщу». Фестиваль є не просто розважальним заходом, а й просвітницьким: залучаючи до роботи дослідників, краєзнавців, істориків, популяризує, шляхом фестивальных імпрез (зокрема, приготування борщів за різними рецептами повертає туристів до середньовічної епохи, до наших коренів, побуту), створивши цікаву і непересічну подію в історії міста та області. Залучення мешканців до фестивалю, проведення просвітницьких заходів сприяє консолідації, посиленню згуртованості громади, підвищенню відчуття гордості за місто та область його історико-культурної спадщини. За умови правильного маркетингового супроводу, в майбутньому це сприятиме перетворенню відзначення цієї події на іміджеву і знакову у формуванні бренду Вінниці як на національному, так і міжнародному рівнях.

З метою залучення молоді у місто Вінницю, яка впродовж декількох років виборювала статус «Найзатишнішого міста України», проводиться День Європи. У цей день у столицю Подільського регіону з'їжджається величезна кількість туристів. Для них проводяться вуличні вистави. Вінниця перетворюється у середньовічну. На вулицях ви можете зустріти людей, одягнених у одяг тих часів. Окрім цього, до і, звісно, після свята Вінниця залишається з втіленими новими різноманітними ландшафтними задумами, уквітчана квітами та екзотичними насадженнями.

Те ж саме стосується Дня незалежності. У цей день на центральній площі міста організуються виставки творів художників, виробів, вишитих власними

руками. Звичним стала виставка вишитих портретів видатних подолян та особистостей України.

Унікальні історичні об'єкти Поділля створюють передумови для успішного розвитку туризму в регіоні. Більшість населення Вінницької області бережливо ставиться до своєї історико-культурної спадщини, туристичних місць як фактору приваблювання туристів. Основу культурного та історико-культурного туризму складає процес розвитку туризму на місцях з об'єктами історико-культурної спадщини і критерій їхньої збереженості для використання з туристичною, тобто пізнавальною, емоційно-чуттєвою метою [10].

Кожен регіон, без сумніву має щось особливе, непересічне, притаманне лише йому. І великим радісним святом є день народження Вінниці. Місто відвідує величезна кількість туристів. У кожному куточку міста проводяться цікаві вікторини, продаються смаколики, приїздять відомі співаки. А вечір туристи з задоволенням проведуть на фонтані «Рошен».

У районному центрі Тульчині на початку червня з 2017 року проводиться трьоденний тур «Тульчин-фест» біля палацу Потоцького. Ярмарок з книжок про Тульчин і його власників, виїзна кухня, ніч просто неба у палатках і цікава програма, присвячена цьому фестивалю. Організуються поїздки у Тиманівку та інші села поблизу Тульчина. Атмосфера чудова. Заходи.

З 2016 року у Вишенському парку, на березі Вишенського озера працює один з найбільших мотузкових парків в країні. Випробувати свої сили в мотузковому парку може кожен, хто досягнув двох років. Мотузковий парк - це сучасний спортивно-розважальний комплекс для дітей і дорослих. Справжній дух пригод і високі технології одночасно. Це ретельно продумані і ефективно працюючі комплекси з надійною страховкою, вивіреном дизайном і чіткою логістикою.

Серед заходів, покликаних інформувати містян і гостей Вінниці про історико-культурну спадщину нашого регіону були й такі:

три події, які відбувалися з 24 по 26 червня 2022 року, ознайомлюючи учасників з історією регіону через призму досвіду та викликів, які постали

перед українцями у важкі часи: втечі від окупації, емоційного спустошення та бажання зберегти ідентичність і культурний спадок.

Проект «Тони й напівтони мистецького спадку Грохольських» проведено на базі Вінницького обласного художнього музею 24 червня 2022 року. Учасники мистецько-музичного проекту дізналися більше про історію відомих вінницьких благодійників, які були змушені покинути дім в часи більшовицької окупації. У салоні музею відбувся концерт Назарія Давидовського та гурту Jazz Atmosphere з Оксаною Славною, які виконували українські пісні із записів Софії Грохольської, а також авторські композиції. В експозиції закладу демонструвалася ексклюзивна колекція картин, створена Яном Засідателем у Вінниці в другій половині XIX століття, та парні портрети подружжя Владислава та Казимири Грохольських.

25 червня ц.р. Вінницький обласний краєзнавчий музей влаштував театралізовану екскурсію «Тіні (не)забутих предків»: про історію, глибинні традиції та військову звитягу українців. В експозиції музею були представлені образи минулого: неандерталець, сарматська жриця, середньовічний воїн, господиня традиційної української оселі. Вони свідчили про історію краю від часів льодовикового періоду до сучасної доби і презентували традиційну культуру Східного Поділля. У першій музейній залі представлено різноманіття подільської природи, землеробських традицій, волелюбності та хоробрості наших предків і сучасників.

Site-specific проект «Intermezzo», відбувся 26 червня ц.р. у Вінницькому літературно-меморіальному музеї М. Коцюбинського. Він допоміг розкрити тему віднайдження внутрішньої рівноваги на тлі зовнішніх руйнувань. Перформативне читання новели класика вінницькими акторами під музичний супровід київського композитора й талановитого піаніста Андрія Бондаренка допомогло присутнім поринути у червень 1908 року, у важкі часи для Михайла Коцюбинського, і відчувати співзвуччя з його станом.

Висновки до другого розділу

Серед нагальних завдань правового та економічного характеру, акцентується на формуванні та просуванні позитивного іміджу України як країни привабливої для туризму. Знаходячись у самому центрі Європи, на перехресті важливих міжнародних транспортних шляхів, маючи сприятливі природно-кліматичні умови, багату історико-культурну спадщину, Україна має усі можливості для розширення туристичного ринку.

Впливовим чинником розвитку туризму стає історично-культурна спадщина, перевагу отримує культурний напрям, який все більше охоплює молодь, людей середнього та похилого віку.

Європейський культурний шлях – це дорога, що пролягає через одну або кілька країн чи регіонів, котра займається темами, які через історичні, мистецькі та соціальні інтереси є європейськими чи на підставі географічного пролягання шляху, чи за змістом і значенням. Міжнародний досвід створення туристичних маршрутів на основі використання елементів історико-культурної спадщини є досить цікавим і різноманітним.

Для України міжнародний туризм є досить молодою галуззю, що знаходиться на етапі становлення, але має всі необхідні умови для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного туризму.

Територія Вінницької області володіє добре збереженими природними, архітектурними, етнографічними ресурсами, які при розробці програм соціокультурного розвитку, орієнтовані на відродження культурної спадщини, завдяки належній промоції сприятимуть появі нових брендів і об'єктів культурної спадщини Поділля.

Сьогодні існує великий інтерес туристів до галузевих музеїв, зокрема до сучасних принципів планування культурно-пізнавального туризму. Музеї, як значуща складова історико-культурного надбання, набувають певних функціональних трансформацій. Відповідно музейний туризм значно актуалізує рекреаційну, комунікативну, репрезентативну, інформаційну, естетичну функції музею, спонукає враховувати у своїй діяльності суспільні

потреби, запити різних соціальних груп до музею, їхні ціннісні орієнтації. У контексті розвитку музейного туризму розширюється і поглиблюється його соціальна функція.

Отже, перед дослідниками і менеджерами з соціокультурних зв'язків постає завдання: складання туристичної програми і маршруту подорожі так, щоб врахувати запити і специфіку туристичної групи, включаючи відповідні профілі музеїв.

РОЗДІЛ 3. Диверсифікація напрямів презентації історико-культурної спадщини Поділля через окремі туристичні об'єкти

3.1 Історичні сторінки Поділля

Вінниччина – неповторний куточок України, подільський острівцець дивовижної природи та талановитих людей. Краса її оспівана майстрами народної творчості Настею Присяжнюк, Явдохою Зуїхою та Гнатом Танцюрою. Талановиті подоляни-архітектори власними руками звели собі пам'ятники у багатьох куточках не лише України, а й світу. Письменники описували як красу краю, так і надзвичайну духовність наших людей. Художники малювали неповторну красу Поділля. Меценати вкладали власні кошти, щоб зробити цей край ще красивішим, а людей, які живуть у ньому -щасливішими. Отримуючи у спадок частки подільської землі, благодійники нашого краю перетворювали у «Подільські Афіни» - палац Марії Шербатової у Немирові та Подільський Версаль - Тульчинський палац Станіслава Щенсн Потоцького.

Земним раєм називали древні цю оазу України. А найбільшу річку, яка протікає через Вінницю – Південний Буг – наші пращури нарекали Богом. Ми живемо на землі, яку Всевишній щедро обдарував найплодовитішими в Європі ґрунтами і прозорими ріками.

Сьогодні на державному обліку Вінницької області перебуває близько тисяча дев'ясот пам'яток історії, тисяча семисот пам'яток археології, 527 – архітектури та містобудування, 101 - монументального та 47 - садово-паркового мистецтва. Місто Вінниця не раз було центром народних повстань. Подоляни завжди мужньо ставали на захист рідного краю. Прикладом надзвичайного героїзму є оборона прикордонного села Буші, яка нині є меккою туристів. Відважні захисники землі української – полковник Іван Богун, Петро Кішка, Данило Нечай, Максим Кривоніс, Богдан Хмельницький – це видатні постаті української героїки.

У вінницькому ландшафтному парку Кумбари встановлений монумент з написом: «На цьому місці в березні 1651 року козацькі загони під керівництвом героя визвольної війни полковника Івана Богуна розгромили військо польсько-

шляхетських загарбників». Сучасні історики відносять поле битви до острова Кемпа на території сучасної ТЕЦ.

Центральну частину вулиці прикрашає затишний сквер. Тут розміщена пам'ятка архітектури 1912 року – 28-метрова водонапірна вежа, з годинником, вузькими вікнами та міцними цегляними стінами. Місце для будівництва вежі вибрали найвище у місті. Вона вважається візитною карткою Вінниці. Побудована за проектом архітектора Григорія Артинова як основа першого вінницького міського водогону, вежа забезпечувала місто водою. У роки Другої Світової, вежа виконувала ще й функцію спостережного пункту. У повоєнні роки її переобладнали у житловий будинок для працівників водоканалу. А з 1985 року в ній розмістився музей, присвячений подіям Другої Світової. З 1993 року там діє музей пам'яті воїнів, загиблих під час бойових дій в Афганістані в 1979-1989 роках.

Поблизу Меморіал Слави – меморіальний комплекс героям революції, двох воєн ХХ століття, який відкрито у 1958 році. Тут поховано 79 воїнів Червоної Армії. Викарбувано імена 6486 вінничан, які загинули за Вітчизну у 1941-1945 роках. Реконструкція відбувалася під керівництвом архітектора Володимира Спусканюка та скульптора Куленка наприкінці 70-х на початку 80-х років минулого століття.

Навпроти кінотеатр «Родина» - «перший ілюзіон (застаріла назва кінематографа) в місті Вінниці був відкритий у 1911 році співвласниками дворянкою Єфимією Казимирівною Добржанською та приватним повіреним Костянтином Федоровичем Ловицьким. Заснований він був на території садиби відомого міського лікаря і мовласника Миколи Філаретовича Недельського. Спочатку ілюзіон носив назву «Амбрось» (їжа богів, яка давала їм вічну молодість і безсмертя). Потім «Театр мініатюр», «Ампір», «Червоні крила», і врешті – «Родина».

«Краса України» - наші природничі пам'ятки-перлини неповторної природи – Гайдамацький Яр, дендрологічний парк графині Бенет у селі Благодатне.

Вінниччина назавжди увіковічена у праці тридцяти творчих працівників-краєзнавців, виданні енциклопедичної величини «Визначні пам'ятки Вінниччини», виданої 31 січня 2012 року до 80-тої річниці створення Вінницької області. Цим потужним виданням Вінниччина в повний голос заявила про свої архітектурні, історичні, археологічні пам'ятки та духовні святині області. Видання побачило світ двома мовами: українською та англійською.

Рукотворним же дивом на лоні природи нашого краю є Великі вали за Немировом над Умансько-Одеською трасою. Це гігантська зелена брова на тлі довколишніх чорноземів, що досі виступає із землі завширшки в 32 метри, заввишки 9 метрів, а завдовжки п'ять з половиною кілометрів по периметру городища, в якому 163 гектари. У центрі, на високому березі річки, особливе внутрішнє укріплення – замчисько. Найдревніше з українських городищ.

Сто років тому за наказом Марії Щербатової, останньої з роду Потоцьких, проводилися грандіозні розкопки Немирівських валів – графині надокучили чорні археологи, розмови про золото і коштовності, які нібито лежали в тутешній землі. Золота не знайшли, зате після розкопок у Петербурзькому Ермітажі з'явилися аж два зали (8-й і 9-й). З'ясувалося, що Великі вали – дітище розвиненого і пізнього Трипілля. Їм уже п'ять або й шість з половиною тисяч років. Диво з див! Хто і чим, без лопати й екскаватора міг створити таку грандіозну могуть?

Досі у цих займищах у руках дослідників грають, як флюгери, алюмінієві дротики, засвідчуючи незвичайну енергетику. Помічено, що злаки, посіяні між валами городища, досягають на два тижні раніше, ніж ті, що за валами. Таємниче третє око було присутнє в повсякденному побуті трипільців. 5000 років тому вони вмiли володіти тими зв'язками космосу і землі, що не розгадані нами досі. Вони вмiли вибирати місця для поселення, стратегічно грамотно використовувалась річка, її не можна було отруїти зовні. Уже тоді вони будували житло на два поверхи: на першому – худоба для тепла, на другому – сіни, спальні і все, що треба для проживання. Будинки вони штукатурили

глиною, яку вмiли випалювати. Будували мiсто колами. Одне коло вiд iншого за сто метрiв (вiдстань польоту стрiли), у центрi – культовi споруди, останнє коло мiста – вали. Вони свiдували культ мiсяця, а не сонця.

Дослiдник i краєзнавець Дмитро Малахов розповiдає, що коли 1957 року побував тут уперше i лежав на зеленiй травi Великих валiв, розкинувши руки, вбираючи у себе запахи землi, трави, мелодiйнi спiви пташок, то мовби вiдчував подих тисячолiть, який зберiгався в землi, енергетика, яка переходить у тебе.

У 2007-му році Вінниччина визначила сiм наймагнетичнiших об'єктiв туристичного iнтересу. З 27 районiв облaстi надiйшло пiвторасти пропозицiй на конкурснiй основi на сiм мiсць. У зв'язку з цим було створено вiдеофiльми «Сiм чудес Вiнниччини», авторкою яких виступила Олена Мортко та Юрiй Козерацький.

Одне з семи чудес облaстi – Лядiвський монастир, якому вже понад тисячу рокiв. Розташований вiн у стрiмких скелях над Днiстровськими ландшафтами Божого дизайну. Краса небачена! Преподобний Антонiй, вертаючи з Афона, знайшов тут тривалий притулок у скельнiй печерi дорогою до Києва. Можливо, йому тут настiльки сподобалось, що потiм почав рити печери i в Лаврi, здобувши собi iм'я Антонiя Печерського.

Келiя Антонiя збереглась над Днiстром у Лядовiй. Є там i монастирська костниця з черепами схоронених монахiв, є також три печернi храми, якi розбудовуються i далi сучасними iхнiми мешканцями.

Тут же, у Поднiстров'ї, вгору за течiєю, розташована Мекка українського нацiонального духу – героїчна Буша. 1654 року, опинившись на кордонi з Польщею, вона прийняла на себе удар помсти за Переяславську Раду. Проти крихiтної залoги Брацлавського полку на чолi з сотником Завiсним були кинутi три армiї польських воєначальникiв Чарнецького, Конєцпольського i Калиновського. Коли всi оружнi захисники Бушi упали смертю героiв, за зброю взялися жiнки, дiди i дiти. Очолила оборону дружина сотника Мар'яна Завiсна. Її подвиг увiйшов до книги найвидатнiших в iсторiї України. Оточена ворогами

з усіх боків, не маючи іншого виходу і не бажаючи здаватись на поталу нападникам, підхопила смолоскипа і з малим синочком на плечі ступила в пащу порохового погребя.

Сучасний колорит Буші – це вежа на місці знаменитого замчиська, яке називалось Орлиним гніздом, сотні пам'ятників на теми героїки, у тому числі й мармуровий хрест з поховання легендарної Мар'яни, парк скульптур, створений художниками України на щорічних пленерах, які відбуваються тут уже понад 20 років. Трохи вище замчиська – своєрідний пантеон хрестів на Бушанських кладовищах, про які можна писати окремі наукові розвідки. А ще ж – рідкісний, власне, єдиний у Європі, скельний монастир язичницької доби з характерними орнаментами і написами того часу; трипільське житло під накриттям, розкопане археологами й істориками.

Трохи далі за Бушею – театр нерукотворної кам'яної скульптури під відкритим небом, що називається Гайдамацьким яром, оповитий легендами, оспіваний у піснях, огорнутий вуаллю містики, адже тут під час Коліївщини ховалися гайдамаки і переховували у печерах свої скарби. Одна з легенд свідчить про те, що, задумуючи знаменитий Софіївський парк в Умані, граф Потоцький приїздив до Гайдамацького яру позичати розуму в архітектора Природи, яка по тому слугувала йому зразком і прикладом. Кам'яні брили тут і осібно, і групами в таких позах і конфігураціях, наче їх тут гуртував і обточував сам Господь. Утім, і справді хтось інший не міг би створити і розташувати з такою мудрою винахідливістю і доцільністю такий огром каміння.

З багатьох історичних містечок Вінниччини, що можуть стати новою туристичною дестинацією релігійного туризму є Шаргород, в якому є синагога 1589 року, що будувалася як фортеця та єврейське кладовище, віком понад 500 років. В часи панування турків цей храм був перетворений на цитадель і турецьку мечеть Малого Стамбулу з 1672 по 1699 роках. З православних споруд у Шаргороді є Миколаївський собор, прославлений тим, що колись тут була бурса і семінарія, в яких навчалися три видатні постаті національної культури Степан Руданський, Михайло Коцюбинський і Микола Леонтович, а

нині тут створено найкращий на наших теренах, а можливо, й в усій Україні, ансамбль юних дзвонарів високопрофесійної майстерності.

Найбільше рук доклав до розбудови міста польський магнат Ян Замоїський. Це він у часи руїни переселив сюди євреїв, збудував їм синагогу. Ним споруджено також костел Флоріана Мученика, у вівтарі якого нині зберігається головна реліквія храму, уламок дерев'яного хреста, на якому розпинали Ісуса.

Поблизу Шаргорода, під древнім селом Голинчинці, існує ще одна реліквія – Йосафатова долина. 1923 року тут відбулося явлення Божої матері сільському пастухові і пастушці. Після цього з усіх кінців України в долину під Голинчинцями пішли хресні ходи. Ночами степи довкола тих місць світилися – з усіх місцин їхали вози, запряжені волами, до рогів яких були прив'язані запалені воскові свічі, щоб освітлювати дорогу. В Йосафатовій долині того року були поставлені тисячі хрестів, які незабаром були знищені радянською владою, а долину «закрили» на 80 років. Нині там знову долина хрестів, в якій щоліта влаштовується хода людей з корогвами і хрестами. Тисячі паломників зі всієї України та сусідніх країн приїжджають поклонитися святому місцю, попиту цілющої води, а щороку 15 серпня віряни організовують сюди велику хресну ходу.

3.2 Потенціал краєзнавчих досліджень

Павло Іванович Ткачук – поет, етнолог, вчитель української мови і літератури з 50-річним стажем, 35 років працював директором Уладівської початкової загальноосвітньої школи 1-2 ступеню.

Хоча передовий досвід його школи вивчали, проте хотіли звільнити з посади директора школи за принципову проукраїнську позицію, адже за кредо свого життя Павло Іванович взяв відродження духовності, щиро вірячи у те, що Україна відновить свою історію і повернеться до колишньої світової слави. Все своє життя він вивчав життєвий шлях наших земляків і дбав про увічнення їхньої пам'яті. Серед історичних постатей нашої країни: Устим Кармелюка,

князь Святослав, князь Ольгерд і героїчна перемога литовсько-руського війська над татаро-монгольськими ордами та багато інших. Павло Іванович Ткачук має й десять поетичних збірок.

Працюючи директором школи Павло Іванович Ткачук виховував не одне покоління майбутніх патріотів, був справжнім другом і порадиником учнів та дітей і дослухався до їхніх пропозицій. Так у школі з'явився краєзнавчий музей.

Історія рідного краю допомагала відкривати забуті імена своїх земляків. Серед них Ян Потоцький, історик, етнограф, найкращий військовий Речі Посполитої свого часу, письменник і філософ. Ян Потоцький належав до числа енциклопедично освічених людей. Щоб увічнити пам'ять про людину, яка прославила наш край, у селі Уладівка Вінницької області Яну Потоцькому встановили стенд на подвір'ї школи.

Народився польський письменник 8 березня 1761 року в селі Пикові Вінницького повіту. Павлу Івановичу вдалося знайти документи і вивчити діяльність Яна Потоцького, який ходив вулицями села Уладівки, одна з них носила його ім'я, в одному з кабінетів школи № 1 є його куточок. Ян Потоцький - автор 24 великих праць з різних галузей знань, зокрема тих, що започаткували краєзнавче вивчення Волині, Поділля та Херсонщини, історії сарматів, аротерів, скифів.

П'ять томів історії нашої держави, написаних Яном Потоцьким французькою мовою і досьогодні зберігаються у Франції. Однак, українці їх ніколи не читали. Є надія, що колись вони побачать рідну землю у мові її рідного народу.

Сьогодні у доробку краєзнавця Павла Ткачука більше десяти книжок. Справа, якою кожен подвижник нашої країни займається задля відновлення істинних сторінок і незабутніх постатей, які багато зробили для її історії, колись буде систематизована і популяризована серед великої кількості людей.

У душі Олександра Олександровича і Надії Борисівни Пірняк Буша увійшла органічно, як вода в землю, передусім тому, що вони обоє тут народились і що тут їхнє споконвічне родове коріння, тут жили і живуть досі їхні батьки.

– По-іншому і бути не могло, – говорить Олександр Миколайович Пірняк. – Оскільки українці стали забороненою і переслідуваною нацією в рідному краю, то забороненою стала і їхня історія, й слава, а це – неприродний стан речей, рано чи пізно все мусило стати на свої місця.

Олександр Миколайович після семи класів вступив на перший курс Тульчинського педучилища, після першого курсу пішов до дев'ятого класу вечірньої школи, а в 1953-му – до Чернівецького університету. З третього курсу перевівся зі стаціонару на заочний факультет. Треба було утримувати сім'ю, вертатися в Бушу, а там учительської роботи не знайшлося, і педагогічний досвід Олександр Миколайович здобував по інших селах (Качківка, Тростянець, Дзигівка, Миронівка), вернувся до рідних, як мовиться, пенатів тільки в 1966-му. Спершу – учитель, завуч, а з 1971-го – директор.

У шістдесят першому в Бушу нарешті прийшла наука. Дійсний член Академії наук академік Даниленко розшифрував написи в тій ямі між каменями, що заростала щороку буйною кропивою і якою село підготовувало свиней і поросят, – з'ясувалося, що там був найстаріший і єдиний в Європі Скельний монастир, а якщо точніше, то капище, себто ритуальна споруда дохристиянської релігії, коли тут ще панував культ богів навколишньої природи – дерева, каменю, води, сонця, неба, вітру, дощу, місяця, блискавки, грому і т.д. і т.п. Себто, рідкісний пам'ятник язичництва.

Можна тільки поспівчувати Олександру Миколайовичу Пірняку, який упродовж двадцяти років був першим екскурсоводом Буші, цієї Мекки українського героїзму і національної ментальності. Саме йому випало писати і першу книгу «Буша: історико-краєзнавчі нариси». Це в 1991 році. Після майже 350 літ глухого мовчання і тотальної заборони всього українського.

Цю незалежність допомагав наближати батькові на теренах Буші його син Олександр Олександрович, 1953 року народження. Поїхав просто подивитися на Мінськ, прихопив з собою документа, спробував поступити в політехнічний інститут, а не поступивши – пішов до армії. Після армії, знайшов роботу для своїх талановитих рук став художником-оформлювачем на великому столичному заводі.

Дружину Сашко привіз таки з рідного краю. Надія Пташник виросла на Причепилівці поблизу Гайдамацького яру, закінчила в Буші 8 класів, подалася до Немирівського педучилища, закінчила його. Одружились, разом – у Мінськ, народили Колю, збудували хатинку в передмісті і... занудьгували: «Це що ж, виходить, назавжди? А як же Ямпіль, Буша, Дорошівка, Мурафа, камені, хрести, криниці, ковила?.. Та ніколи і нізащо! До-до-му!»

Спродалися в один момент і – на початку 1979-го, у січні, серед зими, вернулися назад. Треба влаштовуватися капітально! І тільки на рідній землі!

Для Надії Борисівни і Олександра Олександровича знайшлися місця в школі, яка стала на ту пору десятирічкою. Надія читала літературу.

– А я, – розповідає Олександр Олександрович, – став вчителем фізвиховання. З дитинства любив історію. Збирав усіяку старовину дома, носив до школи, після восьмого класу ходив до дев'ятого у Миронівку – у нас ще не було десятирічки. Мені хотілося рухати Бушу до якоїсь певної мети, щоб вона ставала популярною, її треба було розбудовувати. Почувши про музей під відкритим небом на Київщині в Переяславі-Хмельницькому, я випрохав машину у нашого голови колгоспу Михайла Феодосійовича Гнидюка і ми з секретарем парторганізації Михайлом Бурдейним поїхали знайомитися з легендарним Михайлом Сікорським. А він ні сном – ні духом не відав про Бушу і був просто вражений, що є на світі таке чудо та ще й на камінні, з якого можна робити скульптури і таким чином возвеличувати славу нашого краю. Ідею розбудови пам'ятників я вперше почув від Сікорського в Переяславі. Ми поїхали в Бушу, усю ніч думали-гадали над деталями. Потім радились з

Гнидюком, головою сільради Ляторинським, де і як заготовляти камінь, скільки людей запрошувати, як налагодити харчування, де людям жити.

У центрі Буші вивісили плакат про те, що перший Всеукраїнський пленер скульпторів-кеменетесів «Подільський оберіг» скликається з 1 по 20 серпня 1986 року. В усі кінці України за різними адресами були надіслані запрошення. Були побоювання, але у глибині душі жевріла надія, що у нас усе вийде, бо ж продумали до деталей, розписали для кожного, що тут буде, що задумано робити, які умови для творчості. Головне – мати з собою інструменти і творче натхнення, а всю решту проблем беруть на себе організатори дійства.

На перший пленер приїхало 24 художники і скульптори. Це був триумф Буші і Кокряцького, адже ми мешкали тут, на місці, а він приїхав сюди аж з Вінниці, націлений на пошук, одразу зацікавився основним – історією і легендами, почав збирати їх і вивчати. Аби не він, то, можливо, нічого у нас і не вийшло б. Було наметове містечко, зразкове харчування, по двісті карбованців зарплати і кожному навіть подарунок виняткової уваги – персональну, на його розмір і зріст, вишиванку клембівської роботи.

3.3. Пам'ятки палацово-паркового мистецтва

На Вінниччині 485 історичних пам'яток. Перлиною нашого регіону є палац Станіслава Щенсн Потоцького у Тульчині, який називали Подільським Версалем. Головний його корпус зберігся донині. Довжина його 68 метрів. Побудований у 1782 році, сьогодні у ньому розташувалося культосвітнє училище. 240 років тому мідний дах перед приїздом важливих гостей вичищали до блиску і він був, як золотий. Найбагатший магнат Польщі і Росії, любитель архітектури, садівництва, мисливства, коней, танців і сільського господарства, був фактичним королем цього краю і володів півтора мільйонами гектарів подільських чорноземів. Він зробив зі свого «версалю» таку оазу краси, величі, що й польський король приїздив особисто, щоб подивитися на те диво, і писав теці Потоцького у Варшаву, що ніде його не приймали з такою пишністю.

Біля палацу був парк «Хороше» з фантастичним розташуванням каштанів, і небачених в Україні гостроверхих тополь, які привіз з Європи Потоцький, газонами, клумбами, рукотворними водоймами і лебедями вздовж річки Сільниці. В оранжереях росли лимони, апельсини, мандарини, висіли клітки з дивовижними птахами, повсюди білили копії античних скульптур. Сам замок теж влаштований винахідливо: по всій довжині він мав подвійні стіни з порожнинами, з двох опалюваних камінів в ці порожнини нагніталось тепло, і тут ніколи не було холодно.

Тільки уявою можна осягнути внутрішню красу всього замку, оздоблену мозаїкою, ліпленням, золотом, дорогими меблями, гобеленами, кованими перилами, картинами, танцювальними залами, балконами, лоджіями, стінами в шовках, дзеркалами, годинниками, карнизами з вставками чорного мармуру. Гідним монархів був посуд – срібний столовий сервіз на 100 персон, кубки, бокали. Бібліотека з 17 тисячами томів, нумізматичний кабінет - один з найбагатших в Європі. А ще – оркестри, розкішно одягнені гості, танці до упаду, до яких дуже охочим був сам господар. А над усім цим – чарівна гречанка, коханка, друга дружина Софія Станіслава Щенсн Потоцького, низького соціального походження, яка разом з любов'ю Потоцького отримала й високий графський титул. На її 40-ліття Потоцький вибудував парк світової краси в Умані.

Володимир Святелик – краєзнавець Поділля, зазначав, що на графа Потоцького працювало 130 тисяч душ кріпаків, річний прибуток складав півтора – три мільйони злотих. Тут був і кінний завод, і фабрики сукна, полотна, сідел, візків і вогнепальної зброї. Перший польський політик, Станіслав Потоцький, закликав до ліквідації королівської влади, вважаючи королів «ворогами свободи». Чотирикратно переобирався великим майстром польської масонської ложі. Став генералом коронної артилерії, тобто першою особою польської армії. Попри найвищі чини, співчував українському народу. Заснував ложу «Справжній патріотизм».

Станіслав Щенснн Потоцький був вихідцем з гетьманського роду. Девіз його життя викарбуваний золотим написом на фронтоні палацу «Щоб завжди був помешканням вільних та добродесних».

Поява палацу перетворила Тульчин на столицю однієї з найбільших магнатських латифундій з відповідним антуражем промислових виробництв сукна, полотна, упряжі, сідел, возів і вогнепальної зброї. А з роками, коли тут запанувало військове відомство, аура Тульчина збагатилася перебуванням таких імен, як Суворов, Котляревський, Пестель, Пушкін, Баратинський, Бестужев-Рюмін, Раєвський, Юліуш Словацький, Микола Леонтович.

165 років тому народилася княгиня Марія Щербатова. Спадкоємиця славнозвісного на Україні роду Потоцьких, праправнучка Станіслава Щенснн-Потоцького, праонука Софії, онука Болеслава Потоцького. Дитинство її пройшло у Європі, куди вона їздила з виставками пізніше, у зрілому віці.

Отримавши у посаг Немирівський маєток, Марія Щербатова зробила багато гарних справ, ставши меценаткою Немирова. 1914 року реконструювала палац і заасфальтувала місто Немирів. За її життя проведена частина вузькоколійки. Наслідуючи традиції своїх пращурів, Марія Щербатова продовжувала утримувати власним коштом чоловічу і жіночу гімназії, лікарні і притулки. У роки Першої світової війни обладнала у своєму палаці шпиталь для поранених земляків. Їх звозили до Немирова з різних міст.

Характер Марія Щербатова мала невгамовний. Була щирим другом селян, допомагаючи нужденним, - повідомляє Володимир Килівник, член Спільки журналістів, краєзнавець. – Щоранку о п'ятій зустрічала селян, допомагала їжею, одягом.

Авторитет Марії Щербатової і шана земляків були настільки високими, що під час Першої світової війни, коли у неї конфіскували майже все, селяни не забували про свою «матінку Марію»: самотужки доглядали її 40 соток землі, залишених владою, де вирощували все необхідне для своєї княгині. Залишили їй палац, де вона виступала в ролі охоронника.

Марії Щербатовій пророкували: як тільки закінчить будувати палац , - загине. Декрет про припинення червоного терору прийшов у Немирів у день її смерті. Коли померла графиня, люди в знак шани поховали її у червоній труні як мученицю.

Сучасники не забувають меценатки графині Марії Щербатової. Заступник головного лікаря з медичної частини влітку 2011 року відкрив меморіальну кімнату Марії Щербатової в її палаці. Щоб пам'ятали. Палац Марії Щербатової став не лише перлиною міста Немирова, а й Поділля. Це одна з найкращих пам'яток історії на теренах України. Названий він «подільськими Афінами». 2022 року він святкує свій 110-річний ювілей. Сьогодні він один з найвідоміших лікувальних закладів України.

3.4. Музичне Поділля

Наше рідне Поділля надзвичайно пишається тим, що всесвітньовідомий композитор, диригент і педагог, збирач музичного фольклору, громадський діяч, воістину народний співець, славетний творець натхненної музики українського народу — Микола Дмитрович Леонтович - славний син Подільської землі. Його музика - це милозвучна пісня України, в якій втілена багатостраждальна душа нашого народу, сповнена віри, надії і любові.

Леонтович був одним з перших серед майстрів української музики, який по-новому інтерпретував фольклор і в кожній народній перлині передав самобутню художню красу і неповторний образний зміст, одночасно використовуючи музичні надбання європейської музично-хорової культури.

В кожному його творі відчутна бездоганна довершеність, неперевершений, неосяжний і незбагненний світ емоцій та вражень, барвиста палітра почуттів та жаги до життя.

Народився Микола Дмитрович Леонтович у крихітному селі Монастерку під Немировим у грудні 1877 року. Мати мала чудовий голос і любила співати, отож прищепила сину любов до української народної пісні. Пісня з перших

кроків життя увійшла в свідомість майбутнього композитора і сформувала його людиною безмежної доброти, з чистою, щирою і красивою душею.

Початки музичної освіти здобував у батька, досить освіченої людини, яка грала на віолончелі, скрипці, гітарі і деякий час керувала хором семінаристів.

Батько і дід – високоосвічені священники з професійною музичною підготовкою готували з нього спадкового священника, отож і навчався Микола Леонтович у Шаргородській бурсі та Кам'янець-Подільській духовній семінарії, що й дало йому в майбутньому на честь заснування першої парафії Української автокефальної церкви створити літургію, яка й досі є одним з найкращих українських церковних творів.

Потяг до музики був таким непереборним, що він навчився грати на скрипці, флейті, фісгармонії та потайки від семінарського начальства ходив до опери. З дитинства, перебуваючи у вирі народних пісень, Микола Леонтович так багато занотовував, що згодом усе це увійшло до двох збірників його пісень з Поділля, які вийшли з 1901 по 1903 роки.

Висока духовність, порядність і людяність простежувалась на всьому його життєвому шляху. За досить короткий вік Микола Леонтович встиг зробити чимало: у селі Чукові створив дитячий хор, організував самодіяльний симфонічний оркестр. Бракувало інструментів, отож придбав їх власним коштом. Уже через декілька місяців його діти грали так чудово, що селяни залюбки збиралися на їхні виступи, влаштовували літературно-музичні вечори.

Постійно підвищує рівень освіти, навчаючись у Петербурзькій придворній хоровій капелі, бере уроки в регентському класі у класика теорії музики, гармонії, поліфонії, хорового диригування С. Бармотіна, складає екзамен і одержує регентське свідоцтво вищого рівня.

За уроками самоосвіти їде до Москви до Сергія Танєєва, який знайомить його з педагогом і теоретиком музики Болеславом Яворським, у якого Леонтович вчився до останніх днів свого життя, удосконалюючи власний стиль.

Одне з центральних місць у творчості Леонтовича посідають хори на побутові теми. Це обрядові, церковні, історичні, чумацькі, жартівливі,

танцювальні, ігрові пісні. Для жіночого хору, крім власних творів, перекладає Вердовського, Глінку, Чайковського, Лисенка, Стеценка, Козицького. (1908)

Створює унікальні хорові шедеври «Пряля», «Піють півні», «Коза», «Ой твоя зозуленька», «Женчичок-бренчичок», «Козака несуть», які бере зі збірки Климентія Квітки. Високим досягненням Леонтовича є його пісні-реквієми «Козака несуть», «Із-за гори сніжок летить», «Смерть», в яких композитор талановито переосмислив мелодику народного плачу.

До кращих творів обрядового жанру належать сповнені життєрадісності, енергії «За городом качки пливуть», «Коза», «Гра в зайчик». Найвищим досягненням композитора вважаються славнозвісні «Щедрик» та «Дударик», пісні, в яких Леонтович досягнув максимальної ритмічної організації. Геніальний «Щедрик» з'являється 1914 року.

Органічно поєднавши прийоми народного багатоголосся з досягненням класичної поліфонії, композитор домогся того, що кожен голос відіграє цілком самостійну виражальну роль, відтворюючи найтонші зміни настрою в пісні, подаючи кожен художній образ у граничному завершенні.

Скромність, з якою композитор, диригент, педагог оцінював свою творчість, вражаюча. Микола Леонтович не вважав себе композитором.

У палаці Потоцьких хорова капела виконала кілька композицій Миколи Леонтовича, які глядачі зустріли оваціями. А Микола Дмитрович стояв за лаштунками і тихо від радості плакав. Коли композитора запросили на сцену, він низенько вклонився і сказав: «Це не моя заслуга, це заслуга українського народу!»

«Леонтович істинно народний художник, його твори - дохідливі і завжди знаходять відгук, зачіпають найглибші, найблагородніші струни народної душі. Його творчість, як плуг, підняла найглибший пласт народних талантів. Леонтович розкрив очі мільйонам на красу народної пісні», - сказав Павло Тичина. Видатний композитор Станіслав Людкевич говорив: «Якби Леонтович і не написав нічого, крім «Щедрика», «Дударика», «Ой пряду», «Козака несуть», «Гри в зайчика», його значення в історії української хорової музики

було б назавжди заповнене. Він є найбільш оригінальною, найяскравіше зарисованою постаттю серед українських композиторів ХХ століття».

Відомий чеський вчений Зденек Неєдли підкреслював, що подальший розвиток хорового мистецтва в Україні після Леонтовича пішов шляхом гармонізації та характеристики.

За неповні два роки він зробив стільки, що, можливо, воно переважає все, чого досяг за всю свою попередню діяльність. У жанрі хорової музики його спадщина сягнула вершин світового музичного мистецтва.

1. Його твори — в репертуарі різних хорів столиці.

2. Готує 5 десятків обробок українських народних пісень.

3. Викладає хорову справу у щойно створеному музично-драматичному інституті імені Лисенка, в народній консерваторії, де товаришував з композиторами Г. Верьовкою і С. Протопоповим.

4.3 його участю створюється перший державний український оркестр, перша українська національна хорова капела, де Леонтович — комісар цієї капели.

5. Читає лекції в першій гімназії, учительській семінарії, на учительських курсах.

6. Створює педагогічні праці «Нотна грамота», «Підручник для навчання в школах народних», «Як я організував оркестр в селянській школі».

7. Не залишається осторонь подій за українську незалежність та автономію української православної держави. Пише більшість своїх духовних творів — літургію «Подячний молебен», піснеспіви «На воскресіння Христа», «Хваліте ім'я Господнє», «Світе тихий», «Нині отпущаєши». Перше виконання «Літургії» Леонтовича відбулося 22 травня 1919 року у Миколаївському соборі на Печерську в честь заснування першої парафії Української автокефальної церкви. Ця літургія завжди буде одним з найкращих українських церковних творів.

8. Пізньої осені 1919 року повертається до Тульчина. Працює в трудовій школі, що була створена на базі єпархіального училища, керує хорами,

організовує аматорську хорову капелу. Засновує першу музичну школу в Тульчині.

9. 1919-1920 року працює над першим великим симфонічним твором — народно-фантастичною оперою «На русалчин великдень» за однойменною казкою Б.Грінченка.

Леонтович зумів проникнути в такі глибини національного мелосу і поезії, так розкрити дух, характер і картини побуту свого народу, як ніхто інший з його попередників і сучасників.

Спадщина Леонтовича відіграла визначну роль у подальшому розвитку українського хорового жанру. Унікальним знаковим явищем у контексті української музики ХХ століття, створеним зусиллями неперевершеного майстра Миколи Леонтовича є капела, заснована композитором на кращих традиціях хорового співу 1922 року з п'ятдесяти шести осіб. Перший виступ капели відбувся у Вінниці 5 червня 1922 року в театрі Леніна на святковому концерті пам'яті Івана Франка. Цього ж року в серпні була створена Кам'янець-Подільська філія, яка через три роки стала найчисленнішою в республіці. До її лав входило 282 особи та 24 організації. Вона, перевірена часом, залишилась єдиною, дбайливо збереженою наступними поколіннями.

Відкриття пам'ятника композитору Миколі Дмитровичу Леонтовичу на 50 - річчя заснованої ним хорової капели - це пошана нашому талановитому і вірному синові. 1977 року було відкрито музей Леонтовича, у с. Марківка, неподалік місця його поховання. Іменем композитора названо Тульчинський будинок культури, вулицю міста. В 1997 році відкрито музей-квартиру М.Д. Леонтовича.

Микола Леонтович - геніальний Творець української пісні. Ім'я українського генія стоїть в одному ряду з такими іменами, як Шевченко, Франко, Леся Українка, Коцюбинський, Лисенко.

Сьогодні ім'я Леонтовича носять вітчизняні музичні колективи, зокрема Капела бандуристів та навчальні заклади, Вінницьке училище мистецтв і культури. Іменем Леонтовича названо парк у місті Вінниці, вулиці у Києві та

інших українських містах. Його пісні звучать на теренах багатьох країн світу, які настільки прийшлися їм до душі, що вони сприймають їх рідними. Однак весь освічений світ знає чиєму народові належить цей геній – українському.

Серед яскравих особистостей, які освітили небосхил подільської та вітчизняної культури, помітне місце посідає Родіон Скалецький, якому цьогогоріч виповнюється 115 років від дня народження. Самобутній композитор, педагог, хормейстер, фольклорист, учень та послідовник геніального Миколи Леонтовича, наставник цілої плеяди талановитих митців, народився 23 листопада 1899 року у с. Михайлівці Бершадського району в багатодітній селянській родині. Після початкової школи навчався в Ольгополі та Степашках. Згодом поступив до Одеського інституту народної освіти на історичний факультет. Бере уроки музики в музично-драматичному вузі. У рідному селі записує весільний обряд, який увійшов до двотомника «Весілля», який видав після закінчення Інституту культури, куди ввійшли збірки щедрівок та 600 пісень на слова українських поетів. По-справжньому захопився музикою Родіон Андрійович у Тульчині, де був призначений учителем трудової школи №2 та вивчав спадщину Миколи Леонтовича. З 1927 року Родіон Скалецький стає керівником міського хору, фундатором якого був Микола Леонтович. Тут він збирає фольклор і створює перші хорові обробки.

За це його 1932 року було заарештовано і звинувачено в контрреволюційній діяльності та націоналізмі. Чотирнадцять років Родіон Андрійович відбував покарання в російському місті Валуйки. Потім повертається до Вінниці, займається громадською та педагогічною діяльністю, працює в загальноосвітніх школах нашого міста, педучилищі, інституті удосконалення кваліфікації вчителів, займається збиранням фольклору, видає методичні та навчальні посібники, сприяє навчанню клубних працівників Вінниччини на 10-місячних курсах підвищення кваліфікації в обласному Будинку народної творчості. З 1959 року був призначений відповідальним секретарем музично-хорового товариства України. У 1970 при міському

Будинку учителя організував хор ветеранів Другої Світової, де був керівником і диригентом. В 1988 році йому присвоєно звання народного та дано ім'я Скалецького.

Фольклорна спадщина Скалецького - 320 пісень, записаних у різних куточках Вінниччини. Серед них - 146 - весільних, колядки, щедрівки, купальські, жнивварські, жартівливі і ліричні пісні.

У Родіона Андрійовича вчилася чимало музикантів і працівників культури. Адже, окрім таланту музиканта, мав талант вихователя і організатора. Умів до кожного підібрати ключик, підтримати перші авторські спроби. Після себе лишив цілу плеяду самодіяльних музикантів. Він створив свій пісенний світ, в якому жив і творив за законами краси, черпаючи їх у вікових українських співочих традиціях.

За роки творчої діяльності композитор створив 598 пісень - хорових, побудованих на фольклорній основі, акапельних творів, пісень для ансамблів та солістів на слова Т. Шевченка, Степана Руданського, Івана Франка, Грабовського, Лесі Українки, Тичини, Рильського, Стельмаха, Негоди, Олександра Олеся, Любові Забашти, Ярослава Шпорти, Марії Познаменої. В співдружбі з талановитим поетом Василем Юхимовичем були написані збірки щедрівок.

Справжнім перлинам судилося пережити своїх творців. Шанують ім'я Родіона Скалецького вдячні земляки. В знак пошани його іменем названо одну із вулиць міста Вінниці та музична школа у Бершаді. Сьогодні існує хорова премія імені Родіона Скалецького.

Гоголь вважав пісенну творчість народу живою яскравою історією, в якій відкривається все життя народу, «всі найтонші відтінки почуттів, хвилювань, страждань та радощів.»

Фольклор – основа для формування естетичних та життєвих ідеалів народу. Фольклористів Настя Андріанівну Присяжнюк, Гната Танцюру і Явдоху Зуїху знають не лише на Вінниччині, в Україні, але й за кордоном.

Золотошукачем фольклору, збирачем перлин народної мудрості є народознавець з Погребища Настя Присяжнюк (1894-1987). За свій вік Настя Андріанівна записала історію Погребищ, збирила 6 тисяч пісень, 576 тисяч прислів'їв, 3 тисячі загадок, 5 тисяч гуморесок, повір'їв, колядок, 700 весільних пісень, рецепти двохсот п'ятдесяти українських народних страв. Оригінали всіх цих творів в єдиному екземплярі зберігаються в Київському інституті рукописних фондів імені Максима Рильського при Академії Наук України, за винятком ста двадцяти голосінь, записаних Настею Присяжнюк, які зберігаються у Британському музеї.

Немає такого жанру в народній творчості якого б не торкнулась Настя Присяжнюк у своїй невтомній діяльності. Родинні та народні свята: новий рік, щедрування, Купала, свято врожаю та багато інших. Пам'ятником пісенній родині Присяжнюків, усім талановитим землякам стала її єдина безцінна книга «Пісні Поділля», де вміщено фольклорні записи різних жанрів.

За життя Насті Андріанівни було більше трьохсот публікацій про неї. Ганна Леонтіївна Волошенюк – давній її друг, яку етнограф називала «єдиним своїм захисником». Багато фотографій, прислів'їв та 85 листів відомої української фольклористки залишилось у її молодшої подруги. Щоб увіковічнити пам'ять про людину надзвичайної працьовитості, Галина Леонтіївна підготувала до друку книгу листів.

До останнього дня записувала і досліджувала нетлінне багатство народної мудрості невтомна жниця українських скарбів Настя Присяжнюк. У шостому рукописному прислів'ї з листів до Ганни Леонтіївни Волошенюк Настя Андріанівна записала: «Моєї роботи сліпий не бачить, а видющий не цінить».

Настя Присяжнюк завжди казала: «народна пісня житиме вічно, адже вона продовжує саму людину, яка придумала пісню». Отож, не забуваймо та вшановуймо невтомного золотошукача неперевершеного багатства власного народу – Настю Присяжнюк. За надзвичайну працездатність Настя Андріанівна нагороджена орденом Трудового Червоного прапора і медаллю за доблесну працю. А в її рідному Погребищі відкрили музей її імені.

8 листопада 1910 року народився композитор, музикант, кобзар і природолюб Володимир Максимович Перепелюк. Чотири місяці не дожив до свого 90-річчя. Найбільше у житті цінував правдиве слово, житній хліб, книгу і прабатьківську пісню. Був веселуном і життєлюбом. Сива смушева шапка сиділа на кобзарській голові хвацькою задиракою, продовжуючи непогамовну широчінь справжньої козацької натури.

Він був селянським сином, виріс, як мовиться, на кінській спині, за чепігою плуга, служив у кавалерії, в його кобзарському фольклорі перекази про конячий розум і незвичайну мудрість займали не останнє місце. Кінь не під сідлом, кінь — під попоною. За змістом стародавніх ритуалів це має означати, що козака вже нема, він з коня упав, а побратими ведуть бойового друга, щоб оддав честь останній його дорозі. Перепелюк жартома називав себе козаком Вороновицького коша, і те бойове формування, що зветься козацьким полком імені Івана Богуна, мало його за свого Дуба і почесного Батька.

У Вороновиці прудко било й вигравало якесь цілюще джерело, якась незвичайна криниця, що вгамовує будь-яку спрагу.

Не до кожного новопреставленого виходять з кожної хати і везуть через усю Вороновицю з конем поруч довгих три кілометри людського коридору. Кобзаря хоронять.

Ну, що таке Кобзар? Що він залишив селу? Грошей, щоб збудувати такий маєток, як його спорудив у Вороновиці російський магнат Можайський, у нього не було — мав пенсію втричі меншу, ніж у прибиральниці державної установи. Не було за що купити чи пошити для нього сорок шостий розмір хромових чобіт і, відкриваючи 1991 року шевченківське свято «В сім'ї вольній, новій» на Вінницькому стадіоні, він змушений був вийти у гумових чоботях. Виступаючи перед учителями Іллінецького району, він — балакун і вигадник, геній усної розповіді, так розворухав публіку, що його просили не соромитись і сказати, якого б хотів одержати подарунка, і він мусив зізнатися, що найдорожчим для нього був би балон газу. Він жив небагато: найбільшим скарбом його хати були

рушники, розмальовані двері й вікна, книги, щоденники, рукописи, бандура, а в дворіку - годівниці і напувалки для табунів синиць, які роїлися тут, як свої?

Після тридцяти років у хорі імені Верьовки Кобзар переселився з Києва до Вороновиці у дві крихітні кімнаточки, обходився однією картоплиною на добу, засівав город соняшниками, мальвами, крученими павичами, і хоча не всі розуміли, але подобалося це все одно кожному, бо ніде не було зразу стільки краси, як у Перепелюка. У житті Перепелюка не було жодного нудного дня. Він умів знаходити в довколишньому світі стільки дорогоцінних перлів і коштовностей, умів так поетично-захоплено говорити, що це було прекрасно і цікаво.

Хтось зазначив, що найголовніша вулиця Вороновиці мусить бути названа іменем Володимира Перепелюка.

3.5. Письменницька спадщина Вінниччини

Вінниччина пишається тим, що перший літературно-меморіальний музей в Україні був відкритий саме у нас 1927 року. Це був музей Михайлу Михайловичу Коцюбинському. Великому Сонцепоклоннику.

Михайло Коцюбинський - одна з найяскравіших і найсвоєрідніших постатей в українській та світовій літературі кінця XIX сторіччя. У своїх творах він показав силу й енергію простих трударів, їх нездоланну стійкість у боротьбі за нове справедливе життя, відобразив соціальні і національні прагнення українського народу, оспівав його високу поетичність.

Старий сад Максима Абази виткав і зберіг органічну ауру українства і зберіг її у центрі самої Вінниці. 150 років тому дід Михайла Коцюбинського купив собі добрячий клин землі на Замості, збудував хату, комору, стайню, хлів, клуню, шопу, стодолу, викопав криницю, посадив сад.

«Абазівка», за переказами, займала широкий клин між сучасними проспектом Коцюбинського і вулицею Івана Бевза аж за пологовий будинок до Некрасова, а внизу – до сучасної Київської. За нею був великий міський базар, і дядьки з того базару гонили волів і коней напувати водою з криниці Абази. Від

криниці нині не залишилося й сліду, але стояла вона, кажуть, у центрі головної клумби музею.

На розі хатинки, в якій народився Михайло Михайлович, досі стоїть вікова липа – потужний орган бджолої музики, запахуца тінь, ровесниця садиби. Серед найстаріших збереглася і стародавня груша, описана не в одних спогадах. Сам Михайло Михайлович вийшов за межу садиби, сидить собі пам'ятником, доступним тисячам. Мінімальна кількість відвідувачів музею не менше тридцяти тисяч щороку.

Народився Михайло Михайлович Коцюбинський 17 вересня 1864 р. в м. Вінниці в сім'ї дрібного урядовця. У батьківській хаті письменник прожив дві третини свого короткого віку. Батько Михайло Матвійович обіймав посаду секретаря Вінницького повітового суду. На основі судової реформи Олександра II повітові суди було ліквідовано. Коли Михайликові було вісім майже років, 4 серпня 1872 року батько залишився без посади. З цього часу почалися багаторічні мандри родини Коцюбинських по селах і містечках Поділля. Закінчив Барську початкову школу (1875 - 1876), де був дуже старанним учнем та Шаргородське духовне училище (1876 - 1880), найстаріший із закладів Поділля, в якому добре викладалися російська, латинська та французька мови, історія та література.

Вже в дев'ять років Михайло складав українські пісні на віршець народних. У зрілому віці Михайло був високо і різнобічно освіченою людиною, чому завдячував самоосвіті, великій ерудиції.

Влітку 1882 року мати Гликерія Максимівна з п'ятьма дітьми повертається у Вінницю. Мати осліпла і Михайло заробляє гроші для родини репетиторством в присяжного повіреного українського етнографа, поляка за походженням, Цейслава Неймана. Потім у графа Грохольського, у родині члена вінницької дворянської опіки, співробітника «Киевской старины» Зосима Недоборовського. На основі його розповідей написав «Причинок до біографії Тараса Шевченка», який опублікували у 1891 році у львівському журналі «Правда» під псевдонімом Захар Козуб.

Через захоплення ідеями народників «на 17 році я вже мав політичний процес і з того часу до останніх днів жандарми не позбавляють мене своєї ласкавої опіки».

Коцюбинський почав пробувати свої сили в літературі рано, брався за поезію, переклади, нариси, та швидко головним полем його письменницької діяльності, справжнім покликанням стає художня проза. Друкуватися Коцюбинський почав у 1890 р. у львівському дитячому журналі “Дзвінок”, який опублікував його вірш «Наша хатка». Знав декілька мов, склав екстерном іспити. Цікавився побутом українського селянства.

З перших спроб Коцюбинського-прозаїка до нас дійшли оповідання «Андрій Соловійко, або Вченіє світ, а невченіє тьма» (1884), «21-го грудня, на введеніє» (1885), «Дядько та тітка» (1885).

На початку 1891 р. він їде в с. Лопатинці на Вінниччині, де поєднує роботу домашнього вчителя в родині місцевого службовця з поглибленим вивченням життя села, народної мови, культури і розпочинає серйозну літературну працю. За один 1891 рік з-під його пера виходять оповідання «Харитя», «Ялинка», «П'ятизлотник», повість «На віру», віршована казка «Завидющий брат». Твори привернули увагу літературної громадськості, засвідчили, що в українську прозу прийшов талановитий літератор. У цьому ж році він побував у Львові, встановивши творчі контакти з місцевими літераторами та видавцями, зокрема Франком.

На початку 1898 р. Коцюбинський нарешті дістає роботу в чернігівському земстві. Важливим моментом світоглядно-художньої еволюції Коцюбинського було оповідання «Лялечка» (1901), де він постає визначним майстром психологічного аналізу. Зосередження уваги на психологічних колізіях стає визначальною рисою творчості Коцюбинського.

Дещо окремо в доробку Коцюбинського стоять твори на теми з минулого українського народу — «На крилах пісні» (1895) і «Дорогою ціною» (1901). Їх еднає романтично-піднесена, героїчна тональність.

У Коцюбинського була невеличка книгозбірня з українських письменників, він роздавав книжки молодим селянам, які зазвичай одвідували його у неділю, вони довго і залюбки сиділи і розмовляли з ним. Часто допомагав у біді. Допомагав обробляти рани від серпа. Завжди носив з собою пляшечку з ліками. Любив жартувати, але разом з цим давав поради. Любив дітей. Завжди у кишнях мав цукерки. Бувало, йде по дорозі, зустріне хлопчика і дасть цукерку. Таким був великий подільський новеліст у житті.

Письменник мав постійний і серйозний інтерес до етнографії. Уважно вивчав народні промисли, народне мистецтво. Любив народну пісню, музику. Добре знав умови життя і праці вишивальниць з села Климбівки Ямпільського повіту. Написав статтю «Вироби селянок з Поділля на виставці в Чикаго» (1892).

Михайло Коцюбинський любив природу: чудово знав квіти, як професійний ботанік, колекціонував метеликів, займався садівництвом. У Вінницю з Італії він привіз агаву, а в Чернігів привіз сорт гвоздик. У саду у Чернігові у нього цвіла яскраво-червона лілея, яку він називав «царицею саду».

Брав участь у філоксерній комісії. Дізнавшись про філоксерні роботи, Коцюбинський попросився у філоксерні партії. І 11 травня 1892 року виїхав до Молдавії, де вивчає життя і побут місцевого населення, знайомиться з історичним минулим краю. Стає членом нелегального товариства «тарасівців». Працює за програмою національно-культурного відродження України. Навчає селян грамоти, розповсюджує популярні брошури, займається просвітою. На запрошення В. Андрієвського, з яким познайомився у філоксерній комісії, їде до Чернігова. Там гостює у Б.Грінченка. Потім працював у Криму, проходячи з членами комісії 35 верст і більше. Пише цикл оповідань з спостережень за життям кримських татар, створюючи хвилюючі картини з життя татарського народу: «В путях шайтана», «На камені», «Під мінаретами».

Повернувшись з філоксерних робіт, Коцюбинський застудився і захворів на ревматизм, який відняв праву руку. З того часу у нього почалась хвороба серця. У 1897 році родина Коцюбинських продала хату, рештки садиби і

виїхала до Чернігова. Садиба діда Абази переходила від одного господаря до іншого.

З 1898 року обійняв посаду статистика у губернському земстві міста Чернігова. Бере участь в організації та виданні літературних альманахів: «Хвиля за хвилею» (1900), «Дубове листя» (1903), «З потоку життя» (1905), в якому закликає українських письменників розширювати тематичний діапазон, підносити ідейно-художній рівень української літератури. Добивається, щоб вона стала загальнонаціональною.

Наприкінці 1906 року Коцюбинський обраний головою чернігівської «Просвіти». Через два роки за активну просвітницьку діяльність за розпорядженням чернігівського генерал-губернатора його виключають з організації.

В 1910 році Коцюбинський очолює гурток літературної молоді, де збиралися письменники Борис Грінченко, Володимир Самійленко, Микола Чернявський, Микола Вороний, Григорій Коваленко, Михайло Могілянський, художники, лікарі, учителі.

1910 року поїхав у село Криворівню. За два тижні вивчив побут, звичаї і фольклор гуцулів. Студіює фольклорно-етнографічні записи В. Шухевича, А. Онищука, В. Гнатюка. Через рік влітку знов завітав на Гуцульщину. Відвідував навколишні села, забирався у гори і полонини. «Побывал в диких местах, доступным немногим. Сколько здесь красивых сказок, преданий, поверий», - писав Коцюбинський. Пізніше письменник напише «Тіні забутих предків» - величний гімн життю, природі, праці. Завдяки Сергію Параджанову цей фільм завоював 16 світових медалей та 6 світових дипломів.

Влітку 1912 року знову відвідав Гуцульщину, плануючи зібрати матеріал для другого твору з життя гуцулів. Але через ревматизм він не міг самостійно підвестися. Саме в цей час пише нарис «Хвала життю». Помер 25 квітня 1913 р. Похований на Болдиній горі за заповітом у Чернігові. 1981 року обласний товариством книголюбів була заснована літературна премія імені М.М. Коцюбинського за кращий художній твір.

З 1992 року премія Михайла Коцюбинського набуває статусу Всеукраїнської. Першими лауреатами премії стали В.М. Борщевський – професор, популяризатор творчості письменника і кращих зразків української літератури, М.М. Потупейко – за дослідження творчості М.М. Коцюбинського.

Сонцепоклонника Михайла Коцюбинського Іван Франко назвав людиною «гармонійної натури». Літературний учень і земляк М.М.Коцюбинського лауреат Ленінської премії Михайло Стельмах так сказав про літературну спадщину письменника: «Усе, дорогий Михайле Михайловичу, що написано кров'ю Вашого серця, зосталося в пам'яті всього нашого народу, а слово і краса ім'ям народу увійшли в безсмертя.»

У рідному місті письменника його ім'я носить одна з центральних магістралей, педагогічний університет, кінотеатр, школа, будинок відпочинку, школа-гімназія №3. Кращі твори письменників Поділля відзначені літературною премією імені Михайла Коцюбинського. Її лауреатами стали Анатолій Бортняк, Іван Волошенюк, Дмитро Дереч, Григорій Усач та інші.

Саме Вінниччина дала могутні творчі стимули письменниці Марку Вовчку і засвітила цю «силу молодую», поставивши в перший ряд з кращими письменниками того часу. Марко Вовчок справедливо називають літературною донькою Т.Г. Шевченка. За 4 роки проживання в Немирові вона досконало вивчила українську мову, збила пісні, розповіді, казки та прислів'я. Результатом цієї праці є вихід збірки «Народних оповідань», яка одразу стає новим словом в українській та світовій літературі.

Постать письменниці Марка Вовчка завжди була таємничою. Вона належала до тих, хто прагнув більше знати і менше говорити. Ще за життя її неординарна постать цікавила багатьох авторів. Зацікавився нею і Іван Волошенюк, письменник, краєзнавець, який 2015 року написав про неї книгу «Марія й Опанас, проза і Парнас».

Народилась Марія Вілінська 22 грудня 1833 року у сім'ї російського армійського офіцера з села Єкатерининське Орловської губернії. Її літературна

зірка зійшла на теренах нашої Вінниччини під псевдонімом Марка Вовчка. Збирання антикріпосницьких розповідей про долю народу у місті Немирові та ближніх селах - стає багатющим матеріалом для її творчості до кінця життя.

У період назрівання революційної кризи ім'я української письменниці не сходило зі сторінок преси. Михайло Драгоманов згадував, що її твори вразили його «своєю загальнолюдською соціальною ідеєю...» Пантелеймон Куліш писав, що Марко Вовчок піднесла «дистинкцію народної душі», її гідність. А Тарас Шевченко підкреслив: «Ніхто так не знає нашої мови, як Марко Вовчок». Тому й не дивно, що весь світ досі зачитується і співчуває долі українських, змучених кріпацькою долею, жінок. Адже ніхто так не здатен відчувати жіночу душу, як жінка. Жінка, яка ввійшла в українську літературу під чоловічим псевдонімом Марко Вовчок.

Вона є дійсним членом Французької академії педагогічних наук. Її «Маруся», яка в Франції видавалась 20 разів - в списку найкращих книг для нагородження дітей-відмінників при закінченні школи. Проспер Меріме сказав: «Оповідання Марка Вовчка дуже сумні. Вона працює багато, бере уроки англійської та італійської мов, страх скільки читає і пише. Малоросійською мовою написано вже 5 оповідань, відправлених до нового часопису «Основа».

Живучи серед французів, росіян і поляків, вона зранку до полудня думала і писала по-українськи. Варто їй було залишитись наодинці із розкритим зошитом і вона поринала у світ своїх героїв.

Турботи про виховання сина посилили давнє бажання учити самій. Ще в Немирові вона мріяла відкрити пансіон для дівчаток, і просила Опанаса виклопотати дозвіл на це. У 1857 році писала для Богдана коротенькі оповідання про подвиги гайдамаків і задумала українську історію для дітей, займалась дитячою літературою. Лев Толстой запропонував їй постійне співробітництво у своєму майбутньому журналі й обіцяв видавати невеличкими книжечками її оповідання для народного читання. Це повністю відповідало просвітительським інтересам /марка вовчка.

В «отрывках писем из Парижа» письменниця не раз поверталася до питання народної освіти — присвятила окремий нарис учбовим закладам для сліпих і глухонімих дітей. І розповідала Опанасу Марковичу про свій намір після повернення до Росії відкрити школу. З сумом відзначає письменниця і паризьких дітей, які стали звичайними бродяжками: «З них рідко хто доживає до юності, а кому пощастить дожити, потрапляє на каторгу та у виправні будинки». З властивою їй гостротою соціального бачення вона віддає усі свої симпатії демократичному пролетарському Парижу.

Опанас Маркович затримався у пошуках служби в Петербурзі і став повіреним у її літературних справах. Домовився про повторне видання «Народних оповідань», віддав до «Русского слова» авторський переклад повісті «Три доли», одержував і надсилав за кордон гонорари.

«Вона працює багато, бере уроки англійської та італійської мов, страх скільки читає і пише. Малоросійською мовою написано вже 5 оповідань, відправлених до нового часопису «Основа». Я дуже боюся, що вона доконає себе... Не можна протягти довго, коли спиш по дві години на добу і обідаєш часом раз на два - три дні...»

Її добродушність, наївність та щиросердність підкорили серце не одного чоловіка. Про свої добродійні справи вона згадувала у передсмертній записці: «За все життя я не залишила нікого, хто зустрічався на моїй дорозі хворий і нещасний або ж здавався мені таким, без того, щоб усім серцем не намагались полегшити, допомогти... Пам'ятаю, у Парижі, якою смішною майже всім здавалась моя біганина в лікарню на другий кінець міста задля того лише, щоб віднести пучок фіалок малознайомій помираючій жінці. Я й тепер радо згадую, як пожвавлювалось бліде, уже безкровне обличчя, коли я приходила». І це була правда: «Скільки витрачає ця жінка, сидючи на сухому хлібі, в одній сукні, без черевиків — це дивина, - писав Іван Тургенєв, - за півтора року розтринькала 30 000 франків зовсім невідомо на що!»

Марко Вовчок завжди була вірна собі: і в роки нужди, і в кращі роки тратила гроші без ліку на інших більше, аніж на себе.

25 квітня 1907 року в селі Вільшанці М'ястківської волості Ольгопільського повіту Подільської губернії (нині Крижопільського району Вінницької області) народився Микола Петрович Трублаїні (Трублаєвський). Мати рано привчила сина до праці і книжки. Любив він слухати казки, оповідання, байки, які розповідала бабуся. Цікавився історією, книжками про військові походи та дивовижні пригоди.

1915 року його віддано до Немирівської гімназії. Але її він не закінчив, почалася громадянська війна. Восени 1923 року Трублаїні призначено завідувачем Скритського сільбудинку.

Влітку 1924 родина Трублаєвських переїхала до містечка М'ястківки (нині Городківка), де Трублаїні розгортає свою кореспондентську діяльність. Буваючи у сусідніх селах, він збирає матеріали, опрацьовує їх і надсилає до газети «Червоний край».

Згодом у Вінниці Микола Трублаїні стає штатним співробітником, організатором роботи з периферійними сількорами «Червоного краю», а в 1925 році редакція газети посилає його на Всеукраїнські курси журналістики при ЦК КП(б) в Харкові. Навчаючись на курсах, Трублаїні водночас пише до різних газет, бере участь у роботі юнацької письменницької організації «Молодняк».

Після закінчення курсів Трублаїні стає співробітником «Вістей». Тут, у «Вістях» і починається літературна робота молодого журналіста. Як кореспондент газети, у 1928 році їздив до Владивостока. Весною 1929 року Микола Трублаїні на криголамі «Літке» здійснює подорож на Далеку Північ.

В 1932 році розпочалася експедиція Всесоюзного Арктичного інституту на криголамі «Русанов». На його борту був і Трублаїні. Пройдений в експедиціях шлях, Микола Трублаїні описав у своїх творах «Лахтак», «Людина поспішає на північ» та інші.

«Моя мета, - писав він у 1934 році, - запалити юних читачів бажанням стати дослідниками Арктики, моряками, авіаторами-інженерами і вченими».

В середині 30-х років розгортається робота Трублаїні в Харківському Палаці піонерів. Ним був організований перший в СРСР клуб юних дослідників

Арктики, члени якого також здійснили першу піонерську експедицію за Полярне коло.

Другий піонерський клуб – клуб юних дослідників підводних глибин організував М. Трублаїні у 1936 році. З членами цього клубу він здійснив кілька мандрівок у Крим і на Кавказ, познайомив дівчату з роботою чорноморських матросів, водолазів.

У 1939 році Трублаїні вперше виступає з творами у жанрі наукової фантастики і дитячої казки: повість «56-а паралель», казки «Мандри Закомарика», «Шхуна Колумб».

Письменник багато працював над створенням радянської пригодницької книжки. І досяг у цій справі значних успіхів, вніс цінний вклад у розробку жанру художнього нарису, науково-фантастичного роману, казок для дітей. Письменник виступав у різних жанрах: наукової фантастики, дитячої казки, та пригодницьких повістей. Причому не вигадував свої твори, а сам був учасником експедиції на криголамі «Літке», здійснивши подорож на Далеку Північ. За 2 роки написав 12 оповідань про далеку Північ, а в 1935 році видав першу пригодницьку повість «Лахтак», яка принесла славу письменнику.

Людина «із серцем хлоп'ячим, невтомною енергією витівника, чулою душею батька, щирістю відданого друга, проникливим розумом вихователя і спостережливим оком письменника», - так охарактеризував Миколу Трублаїні його давній приятель, письменник Ярослав Гримайло. Звісно, тільки такий майстер міг створити такі чудові твори, як «Крила рожевої чайки», «Людина поспішає на північ», «Літке – переможець криги», «На Півночі», «Волохан», «Лови білого ведмедя», «Берег невідомого острова» та ін.

Микола Трублаїні боровся проти несправедливості. Коли почали втілювати програму колективізації в Вільшанці, він приїхав до Вінниці, щоб викрити грабіжницькі дії у ставленні до селян.

Життя Трублаїні – дивовижна одиссея закоханого в Арктику романтика. І хто знає, яких би літературних вершин іще сягнув би автор, якби не Друга Світова.

Війна застала Трублаїні на посаді директора Харківського філіалу видавництва «Радянський письменник».

22 вересня 1941 року задоволено клопотання Трублаїні про відправку на фронт. Він поїхав у діючу армію і 24 вересня вже був у редакції фронтової червоноармійської газети «Знамя Родины».

4 жовтня 1941 року Трублаїні був тяжко поранений осколком від бомби. Це був його перший і останній бій. Лише через чотири години закривавлений письменник добрався у машині редакції до села, де був санітарний поїзд.

До госпіталю письменник не доїхав. Помер у поїзді в ніч з 5 на 6 жовтня 1941 року. Доля відміряла цій людині лише тридцять чотири роки життя. Похований при залізничному полотні недалеко від міста Ровеньки Ворошиловградської області.

1978 року було встановлено щорічну премію імені Миколи Трублаїні республіканського дитячого журналу «Піонерія». Її лауреатами стали Є.Гуцало, В. Орлов, Б. Харчук, Богдан Сушинський, В. Заславський та ін. Саме лауреати премії Трублаїні закликали юних читачів по штрихах, по крихтах, день за днем, крок за кроком відродити в ділах, документах, спогадах життя письменника, чие ім'я незгасним полум'ям сяє в сузір'ї славетних. Саме тоді журнал «Піонерія» оголосив початок операції «Шхуна Колумб», зосередили свої зусилля на вивченні творчого шляху письменника, розшуку його особистих речей.

Першими на заклик лауреатів відгукнулись земляки письменника, які задовго до цього відвідали могилу Трублаїні. 1984 року свого посланця відрядили до Харкова комсомольці колгоспу, де зустрілися з донькою письменника Наталею Миколаївною. З того часу у Вільшанці почали проводити Трублаїнівські свята, в яких брали участь лауреати обласної комсомольської премії в галузі літератури і мистецтва, яка теж носить ім'я письменника.

Односельці шанують свого земляка. З ініціативи села Вільшанки споруджено було спочатку бібліотеку-музей М.П. Трублаїні, де зібрані кращі

його твори, написані для дітей та юнацтва, особисті речі. Ця споруда стоїть нині на узвишші, на скелі, нагадуючи за обрисами шхуну із розгорнутими вітрилами. А поруч внизу – хата, де народився і виріс письменник. Як два різні світи – мрії і реальність.

На 80-річчя з дня народження письменника односельчани зібрали загальні збори для створення на громадських засадах музею письменника. Учні вільшанської школи заробили гроші у сільському таборі і перерахували їх у фонд будівництва бібліотеки-музею, а дорослі жителі села працювали на будівельному майданчику. Учасники зборів закликали й молодь орденосної Вінниччини підключитися до фонду будівництва бібліотеки-музею Миколи Трублаїні з переведенням коштів на банківський рахунок.

Сьогодні корабель з розгорнутими вітрилами символізує захоплюючу, сповнену справжніх пригод творчість письменника.

На сторіччя з дня народження письменника-романтика було проведено літературно-мистецький вечір «Під крилом рожевої чайки» та акцію «100 дерев» у селі Вільшанці. З'явився невеличкий вічнозелений масив як невмируща пам'ять про нашого славного подолянина.

Після святкування 100-річчя з дня народження письменника, виділено штатну одиницю - завідувачу музеєм Олену Петратій. Сьогодні, як і раніше, екскурсії в музеї проводять старшокласники. До святкування односельці не залишаються байдужими: миють вікна, штукатурять, тодішній голова Олександр Іщук виділив 9 тисяч на закупівлю матеріалів для ремонту.

27 лютого 2008 року музею Миколи Петровича Трублаїні було присвоєно звання народного працівниками Вінницького обласного краєзнавчого музею. Для цього необхідно мати в наявності не менше п'ятиста експонатів і 3000 відвідувачів на рік, а також музей повинен працювати не менше трьох років.

Микола Трублаїні прожив дуже коротке, але сповнене справжніх, не вигаданих пригод і мандрівок життя. Хочеться, щоб наші діти читали твори «романтика Півночі» і захоплювались ними, так само, як і їхні батьки.

Подільська земля – батьківщина сильних духом та унікальних людей.

19 жовтня 2008 року у Браїлові відкрився літературно-меморіальний музей українського поета Володимира Забаштанського. Володимир Омелянович Забаштанський удостоєний Державної премії імені Т.Г.Шевченка. Займався перекладами, а також незмінно підтримував молоді таланти. Попри неординарну долю, завжди залишався взірцем мужності, оптимізму та безмежної любові до людей для всіх, хто доторкнувся до його життя і творчості.

Відкриття літературно-меморіального музею В. Забаштанського відбулося завдяки його землякам, до яких він завжди повертався, де б не був.

Напевно, не реалізував би свій талант Володимир Забаштанський так повноцінно, якби поруч не було дружини Ольги Василівни. Саме цій жінці Україна зобов'язана народженням такого самобутнього митця.

Дізнавшись, що молодий 20-річний хлопець, після того як втратив зір та руки, продовжує писати вірші, Ольга Василівна присвятила своє життя його таланту. Була його очима і руками. Разом з ним вивчала всі дисципліни, коли Володимир Забаштанський поступив до Київського університету імені Шевченка, який закінчив з червоним дипломом.

На вшанування пам'яті видатного поета неординарної долі Володимира Забаштанського у день відкриття його літературно-меморіального музею приїхала творча еліта столиці України та Поділля, його друзі та колеги. І кожен з них дякував долі за знайомство з цією мужньою людиною.

Кожен день безкомпромісного поета, поборника справедливості та захисника всіх скривджених був подвигом. Про що й свідчать його слова: «Я любив вас усіх, та найбільше любив Україну».

Школа, в якій навчався Володимир Омелянович Забаштанський носить його ім'я.

3.6 Архітектурні шедеври Владислава Городецького

У Києві є найцікавіший будинок столиці, на стінах, вікнах і даху якого розсідалися, розлягалися, висіли цементовим зоопарком бегемоти, крокодили, ящери, слони, носороги, леви, тигри, гади, русалки та інше страхітливе по тороччя.

Звичайно, були в Києві і кращі, і розкішніші будинки, але цікавішого не було. Імені архітектора ніхто не знав. Навіть екскурсіводи обходились загадковими відповідями про якогось заможного білогвардійця, який мав багато грошей і з п'яної голови спроектував кілька поверхів. «Ця дурна витівка названа будинком з химерами і є яскравим зразком претензійного декаденсу і занепаду буржуазних смаків».

Однак біля цієї «дурної витівки» щороку збиралося найбільше людей, а Максим Рильський називав її дивогляддю, а Костянтин Паустовський писав, що цей будинок був захопленням його дитинства. Саме з книги Паустовського дізнаємося, що ім'я архітектора – Владислав Городецький і родом він із села Шолудьок Немирівського району Вінницької області. Ці Шолудьки в красивому місці над Південним Бугом біля знаменитих Сокільця і Печери. А в самій Печері є ще один архітектурний шедевр Городецького – мавзолей родини магнатів Потоцьких, якого не можна описати, його треба тільки бачити власними очима. Це єдина споруда, на якій залишено напис: «Пляновал Владислав Городецький».

Його шедеврів по Україні збереглося багато. А найбільше вражає католицький храм Святого Миколая, якого видно з багатьох пагорбів Києва. І що найцікавіше – Городецький його навіть не проектував. Знаючи його хист до втілення краси, йому просто доручили довести до пуття проект молодого архітектора і він робив це впродовж десяти літ, неспішливо, зважуючи кожен свій крок і здав комісії тільки в 1909 році. Досі це найцінніша архітектурна будівля української столиці.

Владислав Владиславович був веселим і винахідливим чоловіком. Київ звик до його витівок. Дуже часто він ходив вулицями з крихітним мавпеням на плечі. Міг провести Хрещатиком жирафу на повіді, бачили його за кермом перших у стоянці автомобілів, а згодом - і за штурвалом літаків – дружив з Ігорем Сікорським, який виїхавши до Америки, став відомим винахідником вертольотів.

Другим, рівнозначним архітектурі крилом таланту Городецького було захоплення мисливством. Він був найколеритнішою постаттю Київського відділення імператорського товариства правильного полювання і розведення диких звірів, власним коштом спроектував і здійснив казкової краси головний офіс Товариства з дерева, а головне (при своїй фантастичній зайнятості), займаючись розбудовою Києва, викроював час і для мисливських походів на Кавказ, до Сибіру, Азербайджану і Забайкалля. Він був світовим снайпером стрільби і знавцем зброї, а коли став багатим, то спланував найбільшу мисливську подорож до Тонзанії, велике сафарі до гір і долини Кіліманджаро, яке тривало аж 3 місяці і поповнило мисливський музей України неймовірною множиною рідкісних експонатів. А головне – він привіз звідти, ілюстрував, написав і видав рідкісної краси щоденники мисливця «В джунглях Африки». Це був ще один «будинок з химерами». Світ захоплювався тими щоденниками. Там він здолав також і першого в житті лева. На жаль, бракує місця, щоб надрукувати з тих щоденників опис поєдинку з цим левом. Кров холоне в жилах від читання тих сторінок високої художності – він був ще й чудовим літератором.

На жаль, після перемоги революції такі яскраві люди, як наш земляк з Шолудьок, що завдяки своєму таланту, став ще й заможним, а всі заможні підлягали тотальному переслідуванню. Їм не було місця в Радянському Союзі, а тому Владислав Владиславович змушений був виїхати до Польщі. Ну, звичайно, світовий рівень його таланту був на особливому обліку, його прийняла одна з американських фірм і на запрошення іранського правителя Реза Пехлеві він поїхав головним архітектором держави, спорудив у центрі

Тегерана театр, залізничний вокзал і шахську резиденцію в стилі казок Шехерезади. Це були останні його шедеври.

В Іраку з його барвистою природою, горами і ландшафтами Владислав Владиславович не міг не приділити уваги і другому крилу свого таланту – мисливству. На Новий, 1930-й рік, він з друзями подався до Мазандаранського іранського заповідника на берегах Каспію, було йому вже 66 років, але він не збирався полишати своє велике захоплення. Проте це була вже не його іпостась: серце не витримало останнього полювання, воно зупинилося 3-го січня 1930 року.

Схоронений на Тегеранському католицькому кладовищі. На його могилі – дуже скромний напис: «Архітектор Владислав Городецький», і, звичайно, там не написано, що він вийшов у цей світ з села Шолудьок Немирівського району. Але ми про це мусимо пам'ятати.

Висновки до третього розділу

В цьому розділі відтворені історичні постаті справжніх альтруїстів Подільської землі, гуманних людей різних професій: письменників, композиторів, краєзнавців, архітекторів та меценатів Вінниччини — від епохи Відродження до наших днів. Це були людинолюби, які сповна виконали свій професійний і моральний обов'язки і можуть слугувати прикладом для наслідування у прийдешніх поколіннях. Вони були відомі не лише у нашому краї. Про них дізнався весь світ. Це Станіслав Фелікс Потоцький, його онука Марія Щербатова, - благодійники і меценати нашого краю. Це архітектори Поділля Григорій Артинов і Владислав Городецький. Це подоляни, які ставали на захист рідного краю, зокрема оборонці села Буші у 1654 році. Це краєзнавці нашого краю: Павло Іванович Ткачук, Іван Степанович Волошенюк, Ганна Леонтіївна Волошенюк і ті пасіонарії нашого народу, чие життя вони описували. Це Олександр Олександрович і Надія Борисівна Пірняк – відроджувачі нашої прадавньої культури Скельного монастиря, капища, ритуальної споруди дохристиянської релігії, рідкісного пам'ятника язичництва.

Миколі Лисенку держава подарувала будинок для проживання його родини з метою створення музею. Проте імена багатьох непересічних особистостей Поділля можуть бути забутими.

Неподалік Шаргорода розкинулося невелике село Ролля. Це пам'ять про медика й історика першої половини XIX сторіччя Йосипа Ролле. І – ніякого музею... Лише 19 томів досліджень з історії, санітарної гігієни та народної медицини Поділля, які Йосип Ролле залишив своїм нащадкам. Був доктором медицини, членом Польської академії наук, відмовившись від пропозицій очолити наукові кафедри у відомих університетах Європи, проживши на Поділлі. Окрім, наукової, займався лікарською та аптекарською діяльністю.

Це стосується музею-кімнати, присвяченої Юрію Смоличу, великому подільському літератору, яка знищена в Жмеринській школі з незрозумілих причин. Це забуття має стосунок й до Миколи Трублаїні, ім'я якого все рідше спливає у пам'яті, коли згадують письменників минулого століття, тим паче письменників, які писали для дітей.

Хто, як не працівники культури, зупинить цей шлях до забуття? Півтора року тому у Немирові знищено єдиний музей письменників Поділля.

Хочеться позбутися диких проросійських стереотипів меншовартості. Їхні життя, короткі, але значні для розвитку нашої країни та її культурної спадщини потребують ґрунтовного вивчення і, що найголовніше, достойного вшанування пам'яті.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Обравши правильно логістику об'єктів національної спадщини і озброївшись бажанням популяризувати життя і творчість пасіонаріїв нації, працівники культури зможуть надати колосальну можливість познайомитися з цими відомими українцями, які зробили непересічні відкриття, що покращили якість життя людей у всьому світі.

Отже, збереження та відродження культурної спадщини України на сучасному етапі вимагає інноваційних варіантів промоції місцевих історико-культурних ресурсів, а формування перспектив її розвитку в майбутньому, зумовлює необхідність визначення такого плану дій, який передбачає її продуманий, послідовний і гармонійний поступ. Збереження та відродження матеріальної та нематеріальної спадщини повинно ґрунтуватися на принципах реставрації, реконструкції, модернізації, регенерації та ревалоризації. Для розв'язання цього завдання необхідно вибрати відповідні методики та розробити теоретичні моделі оживлення культури.

Меценати і інтелігенти Вінниччини, про яких йдеться в моїй дипломній, витримали випробування часом, отримавши найвищу оцінку від нащадків. Вони залишилися не лише в пам'яті народній і впродовж десятків років складають гордість нашого краю. Їхнє життя і діяльність гідні поваги і наслідування з боку сучасних представників нашої нації. Окрім цього, від вдячного українського народу одні отримали декілька статей або книжок, інші - музеї та пам'ятники, які сьогодні складають національну культурну спадщину не лише Поділля, але й нашої славної України. Вони її гордість. Саме завдяки цим об'єктам національної культурної спадщини туристи зможуть ознайомитися з цими неординарними особистостями. І від нас, менеджерів по соціокультурним зв'язкам, залежить промоція цих пасіонаріїв нації у закладах культури, в яких ми працюємо. Наша мета - не лише ознайомлювати з їхніми біографіями і здобутками. Про них повинні знати усі туристи, які відвідують Україну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Д. Популяризація і збереження історико-архітектурних пам'яток Луцька шляхом тримірного моделювання//Збереження та ревіталізація архітектурних пам'яток. Сучасні рішення: Збірник статей Міжнародної наукової конференції «Досвід ревіталізації і промоції історико-культурної спадщини». Луцьк «Надстир'я» 2019. С. 7-17
2. Ахевич Н. «Видатний диригент - М.Д.Покровський», газета «Тульчинський край», 2007, грудень
3. Баженов Л. Поділля в працях дослідників і краєзнавців. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. 416 с.
4. Білай В. Данило Кирилович Заболотний. К.: Наукова думка, 1979. 87 с
5. Божко Л. Д. Віртуальний туризм: нові віяння часу. Культура України. 2015. Вип. 49. С.151–160
6. Брич М. Т. Архітектурно-просторова організація музеїв під відкритим небом в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. Національний університет «Львівська політехніка». - Львів, 2020. 246 с. С.65
7. Букатевич Н. Український фольклор у творчості Коцюбинського. – У кн.: Коцюбинський. Збірка статей. –Х-К.; Література і мистецтво, 1931, с.125
8. Букач М. М. Д. Леонтович – один із засновників методики музичного виховання в Україні / М. Букач // Рідна шк. 2002 . №5 . С. 71.
9. Бура В. Журналіст, письменник, мандрівник: Про Миколу Трублаїні. Подолія. 2003. 25 квітня.
10. Великочий В.С., Вичівський П.П., Зарічняк А.П. Історико-культурна спадщина Карпатського регіону: навчальний посібник для студентів спеціальностей «туризм», «готельно-ресторанна справа», «менеджмент соціокультурної діяльності». Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г.М., 2018. 174 с.

11. Волошенюк І. Марія й Опанас, проза і Парнас. Вінниця. Байдюк, 2015. с. 268
12. Волошенюк Г. Народної ниви жниця Настя Присяжнюк. Вінниця. 2010. с.180
13. Гальчак С. Краєзнавці Вінниччини. Вінниця, Книга-Вега, 2005, с.223
14. Гордійчук М. Микола Леонтович . К.: Муз. Україна, 1972. 55 с.
15. Гордійчук М. Духовні твори М. Леонтовича /М. Гордійчук // Народна творчість та етнографія. 1993. – №1 . С. 5-11.
16. Димченко С. Витоки творчої особистості Миколи Леонтовича: До 125-річчя від дня народження / С. Димченко // Мистецтво та освіта . – 2002 . – №4 – С. 56-58.
17. Донцов О. О., Трюхан М. О. Історично-культурна спадщина – чинник структурних змін та розвитку туристичної галузі. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (дата звернення 28.10.2022)
18. Древаль Ю. Д. Діяльність ЮНЕСКО у сфері охорони культурної спадщини. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2014-1/doc/4/02.pdf> (дата звернення 28.10.2022)
19. Дроботько В. Данило Кирилович Заболотний. – К.: 1958.с.56
20. Європейська культурна конвенція 1954 року Статус Конвенції див. (994_420) (Про участь України додатково див. Постанову ВР N 4030-XII (4030-12) від 24.02.94)]. Стаття 8 . (дата звернення 28.10.2022)
21. Європейські культурні маршрути і Українські Карпати. Туристична привабливість території URL:<http://dialog.lviv.ua/yevropeyski-kulturni-marshruti-i-ukrayinski-karpati-turistichna-privablivist-teritoriyi/> . (дата звернення 24.10.2022)
22. Закон України «Про охорону культурної спадщини» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення 04.10.2022)
23. Закон України «Про порядок визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2016 р. № 626) URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 14.10.22)

24. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від від 5 серпня 2020 р. № 695 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-p#Text> (дата звернення 08.11.2022)

25. Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1760 Закон України «Про порядок визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2016 р. № 626) URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 14.10.22)

26. Інституційні та правові проблеми збереження культурної спадщини URL:<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/instituciyni-ta-pravovi-problemi-zberezheniya-kulturnoi>(дата звернення 04.10.2022)

27. Історико-культурний туризм в малих містах України як чинник формування національної гідності української молоді // Духовно-творчий потенціал студентської молоді: психолого-педагогічні проблеми формування та реалізації: матеріали III Всеукраїнської наукової конференції (18 травня 2006 р., м. Рівне). Рівне: РДГУ, 2006. С. 102–104, с. 102

28. Історико-культурний туризм в малих містах України як чинник формування національної гідності української молоді // Духовно-творчий потенціал студентської молоді: психолого-педагогічні проблеми формування та реалізації: матеріали III Всеукраїнської наукової конференції (18 травня 2006 р., м. Рівне). Рівне: РДГУ, 2006. С. 102–104., с. 102.

29. Історія української літератури кінця XIX – початку XX століття. – К.: Наукова думка, 1964.

30. Капелюшний Валерій, Чубата Марина Історико-культурний туризм в Україні та країнах Європи: висвітлення в літературі його суті, змісту, історії розвитку та досвіду правового регулювання // Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Київ, 5 квітня 2019 р.) / Редкол.: О. П. Реснт (голова), В.

П. Капелюшний, І. К. Патриляк, О. П. Гончаров, Н. В. Терес. - К.: «Фоліант», 2019. 331 с. С.50-59

31. Колумб напинає вітрила. Сільські новини. 27 лютого 1986 р.

32. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089 (дата звернення 28.10.2022)

33. <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-oficijno-priyednalasya-do-ugodi-pro-kulturni-marshruti-radi-yevropi>

34. Кот С.І. Про стан збереження культурної спадщини України. Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини України» 18 квітня 2018 р.). - К.: Інститут історії України НАН України, 2018. URL: [file:///C:/Users/Usr/Downloads/0013740%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Usr/Downloads/0013740%20(1).pdf)

35. Коцюбинська К. Музей М.Коцюбинського (Провідник). – Вінниця, 1930

36. Культурний шлях Ради Європи. <https://via-regia.org.ua/kulturnyj-shlyah-rady-yevropy>

37. Культурні Маршрути Ради Європи. Практичний посібник. Київ. 2018. 29 с. <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/343/Posibnyk.pdf>

38. Леонтович М. Два хори / М. Леонтович; упоряд. М. М. Гордійчук . – К. : Муз. Україна, 1993 . – 12 с.

39. Леонтович М. Українські народні пісні : для хору / М. Леонтович; упоряд. М. Вериківський . – К. : Мистецтво, 1952 . – 158 с.

40. Леонтович М. Хорові твори / М. Леонтович; упоряд. М. Вериківський. – К.: Держ. видав. образотворч. мистецтва і муз. літ. УРСР, 1961 . – 234 с. : іл.

41. Леонтович Микола Дмитрович / І. Шаров // 100 видатних імен України. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999 . – С. 230-234.

42. Леонтович Микола Дмитрович (1877-1921) / ред. І. Ф. Курас // Провідники духовності в Україні : довідник . – К. : Вища школа, 2003 . – С. 692-693.

43. Леонтович Микола Дмитрович (1877-1921). Вибрані хорові твори / М. Д. Леонтович. – К.: Муз. Україна, 1977 . – 91 с.

44. Леонтович Микола Дмитрович: Український композитор, диригент, педагог / О. В. Даниленко, Л. В. Іваницька, Л. Ф. Колесник та ін // Діячі науки і культури України : Нариси життя та діяльності . – Київ-Чернівці: Книги-XXI, 2010 . – С. 341-342.

45. Лісецький С. Благословенним будь його ім'я : [про М. Леонтовича] / С. Лісецький // Культура і життя. – 2007 . – № 51 . – С.3.

46. Литовченко В.В. Роль ЮНЕСКО в охороні та збереженні культурної спадщини в Україні (1954- 2010 рр.). Київ, 2014. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. 242 с.

47. Лужанська Т. Ю. Стратегії розвитку регіональних туристичних дестинацій. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. Економіка. 2014. Випуск 2(2). С.175- 180

48. Лукацький О. У пам'яті народній : [про М. Леонтовича] / О. Лукацький // Музика. – 1977 . – №4 . – С. 30.

49. Маньковська Руслана. Музеї як складова історико-культурного туризму // Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Київ, 5 квітня 2019 р.) / Редкол.: О. П. Реєнт (голова), В. П. Капелюшний, І. К. Патриляк, О. П. Гончаров, Н. В. Терес. - К.: «Фоліант», 2019. 331 с. С.35- 47

50. Мельник В. Перша подорож Трублаїні. Панорама. 1998. 17 червня.

51. Minuto G. Architectural conservation in Genoa. // Heritage and successful town regeneration. Report of the Halifax Colloquy (United Kingdom). Architectural heritage Reports and Studies, No. 14 Strasbourg 1989. Pp.76-80.

52. Микола Дмитрович Леонтович / А. М. Бойко, В. Д. Бардінова та ін.; під заг. ред. А. М. Бойко // Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги . – К. : ВД «Професіонал», 2004 . – С. 405-425.

53. Микола Дмитрович Леонтович у спогадах сучасників // Педагогічна освіта : теорія і практика: збірник наукових праць . – Кам. - Под., 2011 . – С. 201-205.

54. Микола Леонтович: Спогади, листи, матеріали / упоряд. В. Ф. Іванов. – К.: Муз. Україна, 1982 . – 235 с. : іл.
55. Мошак М. Краєзнавчими стежками Поділля. - Кам'янець-Подільський, ПП «Медобори-2006», 2013, 320 с.
56. Музичний архів М. Д. Леонтовича: каталог / уклад. Л. П. Корній, Е. С. Клименко. – К.: НБУВ, 1999 . – 114 с.
57. Наталюк С. До джерел Миколи Трублаїні. До 90-річчя з дня народження письменника уродж. с. Вільшанки. Сільські новини. 1997. 8 травня
58. Ничвид Марія, Проданець Іван. Цифрові технології в допомогу збереження культурної спадщини для майбутніх поколінь//Збереження та ревіталізація архітектурних пам'яток. Сучасні рішення: Збірник статей Міжнародної наукової конференції «Досвід ревіталізації і промоції історико-культурної спадщини». Луцьк «Надстир'я» 2019. С. 108-119
59. Новосад К. Вулиця від річки до річки. Вінницька газета. №103 (2890), 21 грудня 2012 року
60. Орфєєв С. Микола Леонтович і українська народна пісня / С. Орфєєв . – К.: Муз. Україна, 1981. – 76 с.: іл.
61. Офіційний сайт - <http://culture-routes.net>
62. Пам'ятки історії та культури Вінницької області, Вінниця, ДП «Державна картографічна фабрика», 2011, с.400. іл.
63. Погорелова І. С. Культурна спадщина як складова культурної політики Європейського Союзу /І.С.Погорелова//Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Туристичний бізнес: сучасні тренди та стратегії розвитку», КНЕУ, 16 березня 2018 р. С. 152-157
URL:https://kneu.edu.ua/userfiles/Department_of_Administration_and_Marketing_Personn/kreit/2018/confurbiznes18.pdf (29.10.22)
64. Подолинний А. Жити Україною. Статті, рецензії, есе. Вінниця, 2007, с. 305
65. Подолинний А. Вінниця. Фотонарис. Одеса: Маяк, 1978

66. Потапюк Лілія, Масовець Олена. Віртуальний тур як новий напрям у розвитку інформаційних технологій//Збереження та ревіталізація архітектурних пам'яток. Сучасні рішення : Збірник статей Міжнародної наукової конференції «Досвід ревіталізації і промоції історико-культурної спадщини». Луцьк «Надстир'я» 2019. С. 136-151

67. Потупейко М. Михайло Коцюбинський. Ранній період життя і творчості. К.: Радянський письменник, 1964.

68. Прокопчук В. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність. Монографія 2-ге вид., доповнене, м. Кам'янець-Подільський, 2014

69. Рабенчук В. Тінь перста вказівного або Дожити б до Івана Купала. – Вінниця. ДП «ДКФ», 2006. – 304 с.

70. Рамкова Конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства {Конвенцію ратифіковано Законом № 581-VII від 19.09.2013}. Стаття 2 Визначення (дата звернення 28.10.2022)

71. Рекомендація № 36 Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури «Збереження культурної спадщини всіх віків». 1982 // URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_744 (дата звернення 12.10.2022 р)

72. Рибалко В. Незабутній романтик. Про дитинство письменника М. Трублаїні (1907-1941) – уродж. С.Вільшанки Крижопільського р-ну. Армія України. 1996. 29 жовтня

73. Рибчинський Євген. Аналіз програм збереження культурної спадщини України URL:<http://www.kultura.org.ua/wp-content/uploads/Heritage.pdf> (дата звернення 04.10.2022)

74. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» // Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501>(дата звернення 02.11.2022 р)

75. Jedrysiak T. Turystykakulturowa/T. Jedrysiak. Warszawa: Polske Wydawnictwo Ekonomiczne, 2008. 150 s

76. Святелик В. Слава і загибель. Тульчин, 2007, с.51
77. Скрипник В. Микола Трублаїні повертається... На Вінниччині відновлено літературну премію ім.. М. Трублаїні. Голос України. 1995. 8 вересня
78. Спогади про Михайла Коцюбинського. – К.: Дніпро, 1989.
79. Станішевський Ю. Геній хорової музики: До 125-річчя від дня народження Миколи Леонтовича / Ю. Станішевський // Урядовий кур'єр . – 2002 . – 13 груд.
80. Сущенко О. А., Кравченко В.В. Становлення віртуального туризму як напрямку розвитку інформатизації діяльності туристичного підприємства. Комунальне господарство міст. Серія: Технічні науки та архітектура. 2018. Вип. 140. С. 19–24
81. Тарасюк Г. Трагічно щедра доля: [про М. Леонтовича] / Г. Тарасюк // Слово просвіти . – 2011 . – 20-26 січ. – С. 10.
82. Терес Наталія. Розвиток історико-культурного туризму в Україні на сучасному етапі Історико-культурний туризм: український та світовий досвід // Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Київ, 5 квітня 2019 р.) / Редкол.: О. П. Реєнт (голова), В. П. Капелюшний, І. К. Патриляк, О. П. Гончаров, Н. В. Терес. К.: «Фоліант», 2019. 331 с. С.30- 35
83. Творчість М. Леонтовича: збірка статей / упоряд. В. Золочевський . – К. : Муз. Україна, 1977. – 200 с.: іл.
84. Ткачук П. Шабля Богуна. Легенди рідного краю. Літин, 2012, ст.52
85. Шевченко Н.О. Актуалізація культурної спадщини як ресурс модернізації та розвитку сучасних туристичних destinations. Мистецтвознавчі записки: Зб. наук. праць. Вип. 35. Київ : ІДЕЯ ПРИНТ, 2019. 370 с. С.49-53
86. Яковишина М. С., Конарівська О. Б., Громаченко К. Ю., Коротун О. П. Особливості створення і функціонування галузевого музею як форми промоції історико-культурних туристичних ресурсів міста Рівне. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування (3(95)). 2021. С. 169-183.

Додатки:

Youtube Natalie&Ivan